
Els ensenyaments de dibuix a la Junta de Comerç i la indústria de les indïanes

Pilar Vélez

Les fonts documentals conservades de l'Escola Gratuïta de Disseny fundada per la Junta Particular de Comerç de Barcelona el 1775 permeten de seguir el procés dels ensenyaments de dibuix impartits des d'aquella plataforma fins a mitjan segle XIX, que és quan la Junta de Comerç va perdre el paper promotor en profit de la recentment creada Acadèmia Provincial de Belles Arts, que des d'aleshores va tutelar els ensenyaments artístics a la ciutat. Mirarem de determinar, en la mesura que això sigui possible, fins a quin punt són certes les notícies freqüents que vinculen la creació de l'Escola amb la demanda del sector de les indïanes, però que mai no relacionen directament els progressos d'aquesta indústria amb l'ensenyament escolar rebut pels seus artífexs.

Els antecedents

Situem-nos a la primera meitat del segle XVIII. Des del punt de vista artístic ens trobem en el Barroc. Des del punt de vista organitzatiu, l'art barroc és un art gremial, és a dir, producte fonamentalment d'uns encàrrecs assumits per uns artistes i artesans subjectes a un gremi i a la seva organització particular. El 1759 puja al tron d'Espanya el rei Carles III, i amb ell triomfa un art cortesà, dominat per la Real Academia de San Fernando, fundada el 17 d'abril de 1752 en època del seu precursor i germanastre, Ferran VI. Si l'art barroc era un art gremial, l'art acadèmic havia de combatre els gremis i, naturalment, defensar la "universalitat" de l'Academia.

Carles III de Borbó fou un gran avalador de l'acadèmia neoclàssica i el protector del pintor bohemí Anton Raphael Mengs, que arribà a Madrid el 1761. No ens ha de sorprendre, perquè Carles III, primerament rei de Nàpols (1734-1759) i després rei d'Espanya (1759-1788), era fill d'Isabel de Farnese i Felip V, una bona síntesi entre la Itàlia neoclàssica i la França acadèmica. Home il·lustrat, extremament centralitzador, introduí mesures de govern en pro de la modernitat de l'Estat, molt endarrerit, i també incidí molt directament en el camp de les arts, especialment a través de l'Academia.

Les primeres sol·licituds d'una escola i una acadèmia (1754-1773)

Enfrontada als gremis i a l'organització del Col·legi de Pintors (creat el 1688), a Barcelona existia des del 1747 l'acadèmia dels germans Francesc i Manuel Tramulles, deixebles d'Antoni Viladomat que, malgrat la seva resistència, van haver de passar l'examen de mestre del Col·legi de Pintors de Barcelona. Disconformes amb el control del Col·legi i un cop fundada la Real Academia de San Fernando i quan Francesc Tramulles n'acabava d'aconseguir el grau d'acadèmic, el 1754 sol·licitaren al govern la possibilitat de crear una acadèmia, tot explicant que a la seva empresa hi treballaven, des de l'inici, catorze professors.¹ Era una acadèmia nocturna, fonamentada en la mirada a l'art clàssic i en què tant es copiaven guixos com es dibuixava del natural i amb model. Hi assistien joves que després foren arquitectes, pintors, escultors, però també dibuixants d'indianes... Malauradament no han restat prou documents ni gaires descripcions per fer-nos-en més càrrec.

De fet, en una bona part la sol·licitud de 1754 era una reacció i conseqüència de l'ordre vigent que prohibia la reunió de més de tres persones, raó per la qual no podien tenir l'acadèmia oberta. Però, abans que s'aproveessin els estatuts de San Fernando el 1755, s'autoritzà que l'acadèmia dels Tramulles continués en funcionament.

Ara bé, les coses canviaren a partir de l'aprovació de la reglamentació definitiva de San Fernando, ja que a l'article 33 del nou reglament es prohibia l'existència d'altres centres públics d'ensenyament de les arts. A l'article XXXIV de l'apartat que duia el títol tan significatiu de «Prohibiciones», s'estipulava:

No sólo prohíbo en esta Corte cualquier otro Estudio público de todas y cada una de las Tres Nobles Artes, sino también mando que no se pueda erigir alguno en los pueblos de mis reynos sin que primero se me dé cuenta por medio de la misma Academia del establecimiento que se intenta, de sus medios de subsistir y método de gobernarse.²

El control artístic era, doncs, total. Acadèmia era sinònim de prohibició més que de foment de les arts. Per això, els Tramulles, el setembre del 1758, tornaren a sol·licitar l'aprovació reial a San Fernando. El 1760 l'obtingueren:

Habiendo deliberado maduramente sobre este asunto, considerando su gravedad e importancia, hemos creído de nuestra obligación acompañar las justas súplicas de los profesores de Barcelona, asegurando a V. M. que su zelo es muy digno de la Real protección, y que una academia en aquella capital será

1. Com ja va mostrar Anna RIERA, «Antecedentes de la Escuela Gratuita de Dibujo en Barcelona: primeros síntomas de renovación de las artes», dins *El arte español en épocas de transición*, Lleó, Universidad de León, 1992, seguint l'Arxiu de la Real Academia de San Fernando: llig. 2-38/31, doc. 9, i vaig recollir a Pilar VÉLEZ, «De la fèrula acadèmica a la consolidació de la modernitat: servituds i autonomia de l'art català entre 1775 i 1900», dins *XI Congrés d'Història de Barcelona 2009, La ciutat en xarxa*, a publicar dins *Barcelona Quaderns d'Història*, 19 (2012). També ho recull Manuel RUIZ ORTEGA, *La Escuela Gratuita de Diseño de Barcelona. 1775-1808*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1999, pàg. 115-116.
2. *Estatutos de la Real Academia de San Fernando*, Madrid, 1757. Citat per RIERA, «Antecedentes de la Escuela...

mui útil al Principado, pues por este seguro medio de promover la cultura y evitar la ociosidad, crecerá la industria y la pericia en las tres artes y en las muchas que dependen de ellas.

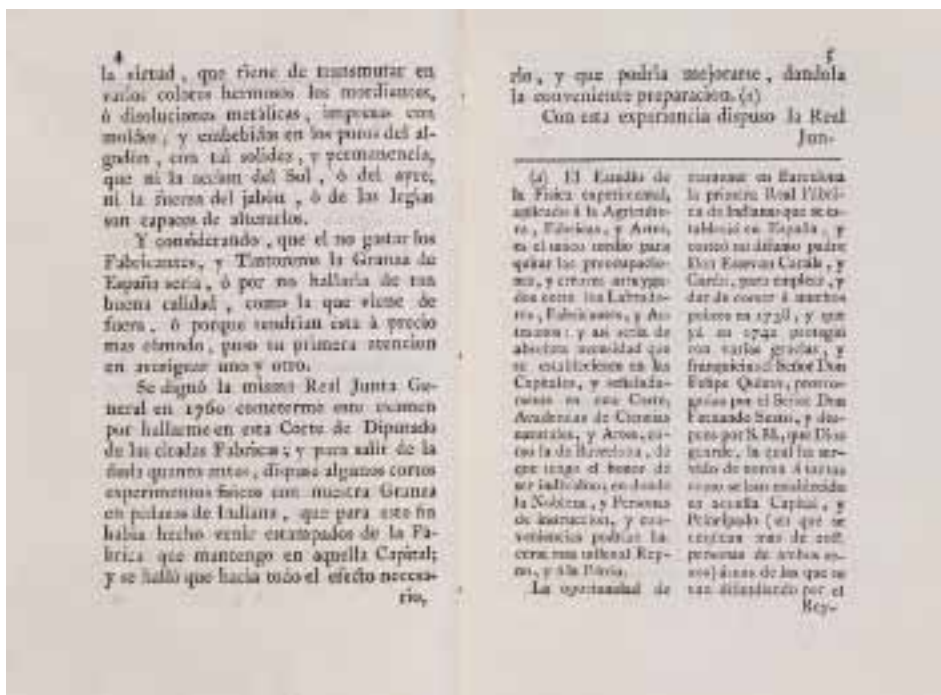
Es conserva l'acta notarial de sollicitud d'una acadèmia de les Tres Nobles Arts, de caràcter plenament privat –sense gravar l'erari públic, s'hi especificava–, del 9 d'agost del 1758, encapçalada per Francesc Tramulles, «pintor acadèmic de la Real Academia de San Fernando y director de pintura de la de Barcelona», més un seguit de documents (llista dels acadèmics i alguns nobles barcelonins que donaven suport a aquesta petició) i diverses sollicituds al secretari de l'Acadèmia madrilenya, Ignacio Hermosilla, etc., que ajuden a reconstruir la situació. Tramulles fou nomenat acadèmic de mèrit i director honorari de San Fernando el 13 de maig del 1761. Per això podia ser director de l'Acadèmia de Barcelona, i, a més, perquè mantenia una bona relació amb Hermosilla, un fet important.

Malgrat tot, l'abril de 1763 els germans Tramulles tornaven a adreçar-se a Madrid amb una reclamació desesperada, ja que només havien obtingut un notori silenci administratiu com a resposta a la seva petició. En realitat, la documentació tramesa el 1758 a Madrid no fou aprovada per San Fernando fins al 1760. Justament aleshores, l'Acadèmia madrilenya encarregà a Joan Pau Canals que seguís el tema personalment per acabar d'aconseguir la tan desitjada acadèmia a Barcelona. Tanmateix, gairebé cinc anys després tot seguia igual.

Abans de continuar, però, fixem-nos en Joan Pau Canals, baró de la Vallroja, acadèmic de mèrit de San Fernando des del 1760 i membre de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, director general de les fàbriques i tints del regne, gran expert de tot aquest tema, però també propietari de la considerada primera fàbrica d'indïanes de Barcelona, fundada pel seu pare el 1738, que va fer venir alguns fabricants estrangers.³ San Fernando li demanà que s'ocupés de la creació d'una acadèmia barcelonina. Canals respongué amb un argument propi del caràcter il·lustrat: «el dibujo [...] podría dar, al propio tiempo, luz y perfección a la multitud de fábricas, artes y oficios (y de este modo activar



3. Segons F. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un Diccionario crítico de los escritores catalanes*, Barcelona, 1836, pàg. 136-140. Vegeu Ramon GRAU i Marina LÓPEZ, «Empresari i capitalista a la manufactura catalana del segle XVIII. Introducció a l'estudi de les fàbriques d'indïanes», *Recerques*, 4 (1974), i també RUIZ ORTEGA, *La Escuela Gratuita...*, pàg. 92-93.



Joan Pau CANALS Y MARTÍ, *Colección de lo perteneciente al ramo de la rubia o granza en España*, 1779. Nota sobre les fàbriques d'indianes a Barcelona.

el comercio)»,⁴ un argument pràctic, útil i modern, que s'anticipava als del ministre de Carles III, Campomanes, que el 1774 i 1775 defensà en un parell de discursos teories semblants en pro de l'economia i el progrés de l'Estat.⁵

En el moment de la intervenció de Canals, sembla que l'expedient, pendent només de l'aprovació reial, ja estava llest el 13 de gener del 1761. Des d'aleshores se succeïren les reclamacions des de diversos fronts i les corresponents respostes des de Madrid. Sempre s'hi feia palès un problema econòmic de fons per poder mantenir l'escola i els professors. El 1767 el marquès de Grimaldi, secretari d'Estat, i el comte de Ricla, capità general, ja esmenten el dret de periatge (antic dret del consolat marítim que gravava totes les mercaderies que entraven al port de Barcelona al segle XVIII; se suprimí el 1716 i es restablí el 1758) com la font possible i clau per mantenir l'Escola.

El 1769 la Junta Particular de Comerç, creada el 1758 i amb ordenances aprovades pel rei el 1763, proposà la manera d'obtenir 30.000 rals per fundar una acadèmia de les Tres Nobles Arts a Barcelona gràcies al periatge.⁶ Des d'aleshores, la Junta de Comerç en prengué la iniciativa amb l'objectiu de fomentar l'economia catalana, i al llarg d'uns quants anys no sols anà donant suport a la sol·licitud

4. Joan-Ramon TRIADÓ, «Art i arquitectura», dins Pere GABRIEL (dir.), *Història de la Cultura Catalana*, vol. III (*El Setcent*), Barcelona, Edicions 62, 1996, pàg. 228, nota 15.

5. Vegeu en aquest mateix volum la contribució de Ramon GRAU, «Indústria urbana o indústria dispersa? El rerefons polític d'una polèmica, 1773-1778».

d'una acadèmia, sinó que transformà el projecte de l'acadèmia privada en una escola pública de dibuix d'acord amb els seus objectius comercials i econòmics, centrats fonamentalment en la indústria de les indïanes.

Fins i tot els Tramulles havien demanat a la Junta l'any 1772 una subvenció per donar classes de dibuix al servei de les indústries. La Junta els acceptà ja que «sirve este estudio para el adelantamiento de las diferentes fábricas y perfeccionamiento de las manufacturas». Cada germà havia de tenir 24 alumnes. La prioritat de la Junta era una escola al servei de la indústria o, més ben dit, de les denominades “fàbriques”

Cal recordar, a més, que era la Junta qui donava els permisos i havia reglamentat les fàbriques d'indïanes mitjançant les ordenances de 1767, que contribuïren a la consolidació de la manufactura.⁷ L'agost de 1772 s'havia creat la Reial Companyia de Filats integrada per totes les fàbriques d'indïanes “arreglades”. En aquest mateix moment, el marquès de Grimaldi recomanava una escola de dibuix aplicat a la indústria:

El dibuxo es la fuente y origen del recto modo de pensar para toda gentil y agradable manufactura: y quando el conocimiento de éste logre en el reyno toda la extensión que debemos esperar, las obras de nuestros artífices nos causarán agrado y complacencia: los muebles y alhajas, de que nos servimos en nuestras casas, se harán con perfección, y no habrá ningún motivo para buscarlos y esperarlos mejores de otra parte.⁸

Aquestes paraules es dirigeixen a la Junta com a recomanació perquè sol·licités una escola de dibuix aplicat a la indústria. Els seus mots constaten la necessitat d'una educació i d'una millora de les condicions de vida. A més, s'hi detecta ja una certa relació entre els conceptes de bellesa i utilitat dels objectes, tan pròpia dels orígens del disseny industrial.

Així mateix, fent un salt cronològic, és il·lustrador recollir les paraules de l'esmentat Joan Pau Canals, que l'11 de gener de 1777 escrivia a l'intendent, el baró de la Linde, en saber que a Saragossa s'hi volia establir una escola com la que es demanava per a Barcelona, i en descrivia els avantatges que havien de tenir per al país:



Pere Pau Montanya (1749-1803), *Retrat de l'intendent Manuel de Terán, baró de la Linde, 1789* (Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Inv. 227).

6. Sobre la Junta de Comerç encara és una referència fonamental l'obra d'Àngel RUIZ Y PABLO, *Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona, 1758-1847*, Barcelona, 1919.

7. GRAU i LÓPEZ, «Empresari i capitalista...», pàg. 29-33.

8. RUIZ ORTEGA, *La Escuela Gratuita...*, pàg. 127.

...siempre parecía precisa la enseñanza de estas Nobles Artes, que deciden de la civilidad de las naciones; pero que el dibujo, que es la basa de las mismas, podía dar al propio tiempo luz y perfección a la multitud de fábricas, artes y oficios, de que entonces había (y en el día todavía más), bastantes semillas en esta ciudad, y otros lugares del principado de Cataluña, por medio de las gracias que sólo puede comunicarles el diseño peculiar a cada uno de sus artefactos. Por exemplo, que las vajillas de plata y otras materias necesitan de un género de dibujo, y las joyas, de otro; que los bordados y tejidos de oro, plata, seda, etc., tienen el suyo particular, distinto del de las indianas; cuyos dibujantes y probadores de moldes han de imitar las demás telas de muestra, y quantos diseños les sugiere su imaginación, con las preciosas labores y limitado número de colores permanentes que permite su especial manufactura; que el alfarero, cobrero, latonero, etc., harían de un ayre más gracioso los vasos y utensilios si supiesen el género del dibujo que les es propio, de que, aunque han quedado modelos excelentes de la Antigüedad, y que han estampado en sus célebres obras el padre Montfaucon, el conde de Caylús y otros antiquarios, no se adelantan estas artes sino con pasos muy lentos. Y que lo mismo se podía decir de las otras artes; pues no hay ninguna en que el profesor que tiene un cierto gusto superior a los demás de su gremio no se lleve la preferencia, y esto se experimenta aun en los sastres, medieros, galoneros y en otros oficios más mecánicos. Añadiendo que, por este medio, propagado en las demás provincias, podíamos los españoles concurrir en el comercio con las demás naciones; desterrando el pasivo, promover el activo, en aumento de la población, de que tanto necesita nuestra España.⁹



Dibuix amb motius vegetals per a l'estampació (AHCB, reg. 280. Col·lecció Santiago Marco).

9. RUIZ ORTEGA, *La Escuela Gratuita...*, pàg. 376.

Definitivament, el 6 d'octubre del 1773, la Junta formalitzava la sol·licitud i ja feia referència a Pasqual Pere Moles, gravador, aleshores pensionat a París, per dirigir la nova escola (cal dir que Francesc Tramulles havia mort el 29 de juny de 1773 i el seu germà Manuel no era acadèmic). Aquesta elecció esdevingué, però, alhora, l'èxit i "el fracàs" de l'Escola Gratuïta de Dibuix.

Com acabem de dir, a l'acadèmia dels germans Tramulles s'ensenyava dibuix tant als dibuixants d'indïanes com als aspirants a conrear les belles arts. La indústria tèxtil –és ben sabut– era una de les bases de l'economia catalana i se centrava fonamentalment a Barcelona. Cap al 1750 ja hi havia vuit fàbriques d'indïanes, i l'any 1768 n'hi havia 23 a Barcelona, més una a Terrassa i una altra Mataró, amb un total de 2.530 persones treballant-hi. Era una època d'expansió, visible en la importància de la indústria tèxtil i la necessitat de formar bons operaris per tal de ser el màxim de competitiu possible. Per això, és natural i lògic que finalment, el 1775, la Junta de Comerç fundés l'Escuela Gratuïta de Diseño, dirigida sobretot al foment de la indústria de les indïanes que –ja ho hem vist– el 1772 s'havia organitzat com a Reial Companyia de Filats, que, tot i sofrir aviat una interrupció de les seves actualitats, fou recuperada el 1783, arran del final victoriós de la Guerra per la Independència dels Estats Units.¹⁰

El cert, però, és que calien dibuixants, gravadors i estampadors. Els segons s'ocupaven de passar el dibuix al motlle de fusta, seleccionant els colors per fer cada un dels motlles corresponents i el grafisme que marcava la silueta dins de la qual anava cada color (estampació al bac). En un primer estadi, el dibuix es traspassa-



Matriu per a estampar indïanes (MUHBA).

10. GRAU i LÓPEZ, «Empresari i capitalista...», pàg. 32-33.



Full amb mostres tèxtils d'indianes (AHCB, reg. 2479-2504. Col·lecció Santiago Marco).



Full amb dibuixos amb motius vegetals per a l'estampació (AHCB, reg. 269-277. Col·lecció Santiago Marco).

va sobre la fusta gravant-lo amb una gúbia. Més endavant, els contorns es feien de metall incrustat a la fusta, que resistia millor la pressió de l'estampació.

Si volien ser rendibles, les noves fàbriques havien d'assolir dos objectius: reduir costos per abaratir preus i millorar la qualitat del dibuix i de l'estampació dels teixits. La Junta de Comerç va defensar des de l'inici les fàbriques d'indianes davant dels gremis. Molts dels fabricants importants, a més, formaven part de la Junta. D'aquí la necessitat d'unes ordenances que fixessin un mínim de dotze telers per poder muntar una fàbrica. A més, la direcció tècnica de cada empresa havia de recaure en un fabricant examinat i aprovat per la Junta de Comerç. L'important era l'impuls donat per la Junta a aquesta indústria. D'una banda ensenyant a l'Escola, i de l'altra, des del 1776, enviant operaris becats a l'estranger. El factor principal per ser competitius era l'originalitat.

El dibuix era la clau de l'ensenyament. Feien falta dibuixants especialitzats al servei de la producció d'una obra seriada, davant l'obra única que representaven les belles arts. A més de saber dibuixar, calia també que coneguessin les teles i les seves característiques, per poder aplicar-hi el dibuix de la manera més adient possible. Delormois ja havia insistit el 1771 en la importància del dibuix. Així mateix, Carles Ardit, mig segle després, el 1819, en el seu tractat insistia en l'originalitat del dibuixant d'indianes: calia que sabés tant inspirar-se en la natura com dibuixar amb la imaginació, i alhora donava tota una sèrie de recomanacions als dibuixants per a cada tipus d'indiana.¹¹



Dibuix floral per a l'estampació en cotó (AHCB, reg. 19647. Col·lecció Santiago Marco).

11. Carlos ARDIT, *Tratado teórico y práctico de la fabricación de pintados o indianas*, Barcelona, Viuda de D. Agustín Roca, 1819. Sobre aquesta obra, vegeu en aquest mateix volum i a continuació del present text, el treball d'Agustí Nieto-Galán.

Aquesta necessitat ja reconeguda per la Junta abans de la creació de l'Escola comportà que alguns fabricants, naturalment els primers interessats, es compromessin a costejar l'ensenyament de dos o tres alumnes l'any, a canvi d'alguns privilegis que el rei els atorgava. És a dir, ja fos l'establiment dels Tramulles o el de Llotja, "acadèmia" era sinònim d'ensenyament modern i a l'abast de tothom, en pro de l'economia general, mentre que "gremi" era sinònim de tradició i d'ensenyament clos, cenyit a un reducte, la família i els aprenents. L'Escola Gratuïta de Disseny era, doncs, signe de modernitat, i la seva impulsora, la Junta de Comerç, era formada per gent il·lustrada, avançada i amb visió de futur. Cal insistir en l'estret lligam entre la Junta i les indïanes, tant en l'ensenyament com en les fàbriques. La Junta va ser decisiva i cabdal.

El funcionament de l'Escola a través dels seus documents: llibres de matrícula, reglaments i premis (1775-1847)

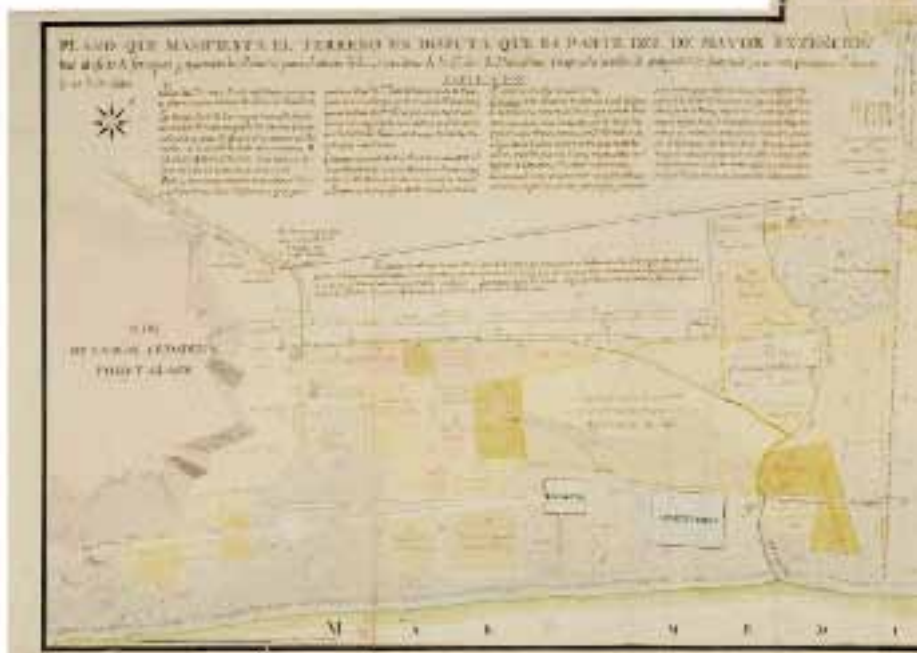
1775: LES PRIMERES CLASSES

El 23 de gener de 1775 començaven les primeres classes de l'Escola Gratuïta de Disseny –és a dir, de dibuix– a l'edifici de la Llotja, que havia estat condicionat per tal d'aixoplugar aquesta Escola més la de Nàutica, la primera fundada per la Junta el 1769.



El Pla de Palau des del Portal de Mar vers 1840. Al fons a l'esquerra, l'edifici de Llotja. Dibuix de Chapuis, litografiat per Arnout (AHCB, reg. 18763).

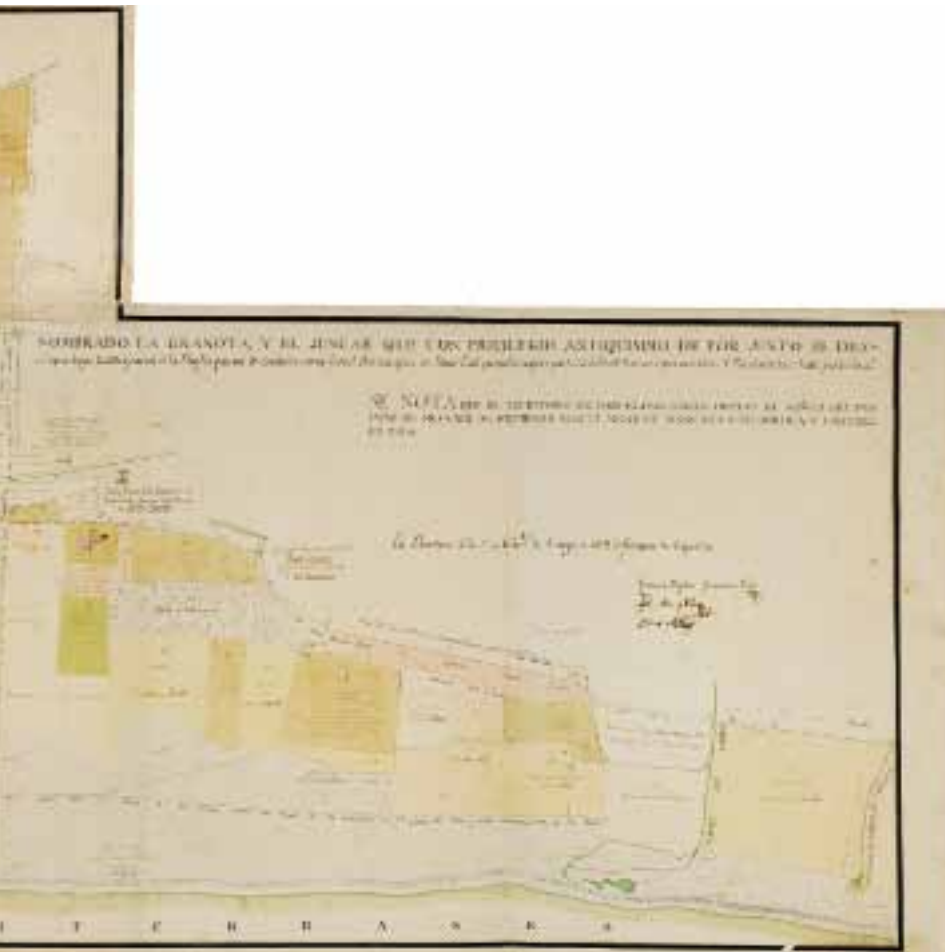
Plànol dels terrenys litigiosos de la Marina de Llevant, antigues pastures municipals incautades per Felip V i cedides parcialment a pagesos i fabricants. Lloc preferent d'instal·lació de prats d'indianes a Barcelona des de 1738. Traçat per Ignasi Mayans, gèometra, 5-XI-1819 (AHCB, reg. 2918).



A l'inici, s'impartien només dues assignatures: *Figura de estampa* (a partir de les cartilles de dibuix, de *Principios*) i *Dibujo de flores y adorno en todo género y aplicado a todo oficio*, impartida per un professor no especialista (fins al 1794!). Però, progressivament, les classes es van anar ampliant: *Del yeso o del antiguo* va ser-ne la següent.

Els premis trimestrals eren un estímul per als alumnes joves als quals al·ludia Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà, al seu *Calaix de sastre*, el 13 de febrer de 1776:

Cosa d'un any a aquesta part s'han posat en Barcelona, dins de la Llotja, les acadèmies del Dibuix i de la Nàutica o Estudi de Navegació, a les que hi va un gros número de minyons, matins i tardes, a fi d'aprendre i exercitar-se en dites arts. En la de Dibuix, vui en dia, són sis-cents i tants, tant de senyors com de fills de menestrals, que són los més; i tots estos des de nou a deu anys fins a vint d'edat; en la qual art fan notables progressos, donant-se'ls ensenyança gratuïtament, i al mateix temps se'ls dóna per treballar lo que necessiten de



paper, ganivet, llapideres, ab sos trossos de llapis, i llum a cada u dels minyons, per treballar en les nits d'hivern, sense tenir de costejar res d'allò. Dos o tres quadres hi ha destinades dalt de la Llotja a on treballa tota esta joventut, l'un al costat de l'altre, a 3 o 4 files, cada qual en son paper de dibuix que se li té senyalat, ab la maior quietud que s'observa en tots aquells minyonets, que estan en sa tarea, havent-n'hi de tots oficis, tant d'arts liberals com de mecàniques. Sobrepugen en número los fills de menestrals.¹²

I el 20 d'octubre d'aquell mateix any recollia una notícia tràgica relacionada amb les indïanes:

...des del 18 d'octubre fins al citat dia 20, en est any 1776, han esdevingut uns aiguats fortíssims dintre Barcelona i en ses immediacions de sis hores alre-

12. Rafael D'AMAT I DE CORTADA, *Calaix de sastre I. 1769-1791*, Barcelona, Curial, 1987, pàg. 47.

dedor, que han ocasionat alguns estragos, pués los dos rius, Llobregat i Besòs, eixint de mare, han inundat les campanyes veïnes. Lo primer, segons diuen, ha tirat a terra a algunes cases, sites en lo lloc de Sant Feliu, entrant-se'n l'aigua per les cases. Lo riu Besòs ha sobreixit per tots aquells camps, que pareixien estanys, fins a Lazaret i la Bóta, aon se proven los canons. Ha derribat alguna caseta, i de fàbriques d'indianes, de la de Ribes, d'onze hòmens s'han ofegat deu.¹³

Dues notícies, ben diferents, que mostren la importància de les indianes i el seu ensenyament i producció a Barcelona.

Per poder endinsar-nos en l'ensenyament específic dels futurs dibuixants d'indianes és fonamental resseguir els documents de l'Escola que fan referència al seu funcionament, i en primer lloc als llibres de matrícula, que es conserven a l'Arxiu de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi.¹⁴ Però entre el 23 de gener de 1775, dia en què començaren les classes, fins al juny de 1850 –data que significà l'inici d'una nova etapa per a l'Escola arran de la creació de l'Acadèmia de Belles Arts–, només se'n conserven tres. Aquests llibres, que ens podrien ser molt útils com a font d'informació, no ens en són gaire. Al primer, que ens podria donar molta llum, no consta a quines assignatures s'havien matriculat els alumnes.¹⁵ Hi apareixen el nom, cognom i data de la matrícula en apartats alfabètics, però en cap cas la matèria. Així mateix, és només la referència de la primera matrícula, però no hi consten les renovacions, si és que existiren, per a un curs següent. La informació arriba aproximadament fins al 1830. De fet, no trobem especificacions sobre les classes fins molt endavant, al curs 1837-38, en el segon llibre,¹⁶ i en el tercer de 1844-45,¹⁷ en què consten les matrícules per matèries: *Arquitectura, Perspectiva y paisaje, Ornato, Dibujo de figura humana* –que sol ser la que té més alumnes– i *Dibujo aplicado a la fabricación de tejidos pintados, blondas y bordados*. Novament, si hem de fer cas d'aquests llibres, veiem com cada curs, d'octubre a juny, hi ha matriculats una sèrie de nois però al curs següent els noms ja són tots diferents. Això, pot significar que assistien a l'Escola només durant un any? o bé –com apuntàvem abans– que la nova matrícula d'un segon curs per endinsar-se i perfeccionar-se en la mateixa matèria no quedava registrada?¹⁸

Sortosament, del període del 1837 al 1850 es conserva, a més, un altre llibre, *Borrador manual que contiene los alumnos premiados con la estampa que pasan de clase*, que comença l'1 d'octubre de 1837 i ens permet saber alguna cosa més, si més no que el sistema sembla que era el mateix que a l'inici de l'Escola més de seixanta anys enrere. Però les dates ja són massa tardanes en relació amb el món de les indianes.

13. AMAT, *Calaix de sastre...*, pàg. 51.

14. Pilar VÉLEZ, «De l'Escola Gratuïta de Disseny al debat art-indústria (1775-1850)», dins VÉLEZ (dir.) *Dos segles de disseny a Catalunya (1775-1975)*, Barcelona, Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, 2004, pàg. 15-39.

15. *Libro que da razón de los Discípulos Matriculados en la Escuela Gratuïta de Dibujo establecida en la Real Casa Lonja de la Ciudad de Barcelona a espensas de la Real Junta Particular de Comercio de Cataluña: la qual dió principio el día 23 de Enero de 1775*.

16. *Matricula de los discípulos en esta escuela gratuïta de nobles artes a espensas de la Junta de Comercio en esta casa Lonja de Barcelona. En primero de Octubre de 1837*.

17. *Matricula que empieza en 15 de Setiembre 1844 y concluye en fines de Mayo de 1845 de la escuela de nobles artes de la Junta de Comercio*.

18. A tall d'exemple, hem resseguit tres cursos: d'octubre de 1837 a juny de 1838 hi havia matriculats 33 alumnes (José Dapares i Cristóbal Molet, entre d'altres); d'octubre de 1838 a juny de 1839 n'hi havia 15; i d'octubre de 1839 a juny de 1849, 19. En tots tres casos, els noms dels matriculats eren tots diferents.

De l'especialitat que ens interessa, en relació més directa amb el dibuix aplicat, hi trobem dues classes: *Clase de dibujo para la fabricacion de texidos y estampados i Principios de artefabrica*. També hi ha classe de *Flores* perquè consta que els nois passen «de flores de perfil a sombra». Però aquest període ja està força deslligat de l'objectiu inicial en pro de les indïanes. I la Junta de Comerç ja estava sumida en una imparable decadència (des del 1841 ja no obtenia les rendes del dret de periatge).

Tanmateix, a més dels llibres de matrícules es conserven altres documents –reglaments de l'entitat i algunes relacions dels premis periòdics atorgats per la Junta de Comerç als alumnes¹⁹ que permeten fer-nos una idea més precisa de l'ensenyament i de com l'objectiu que portà a la creació de l'Escola es va anar desdibuixant o, si més no, compartint amb d'altres ben aviat.

1776: EL PRIMER REGLAMENT

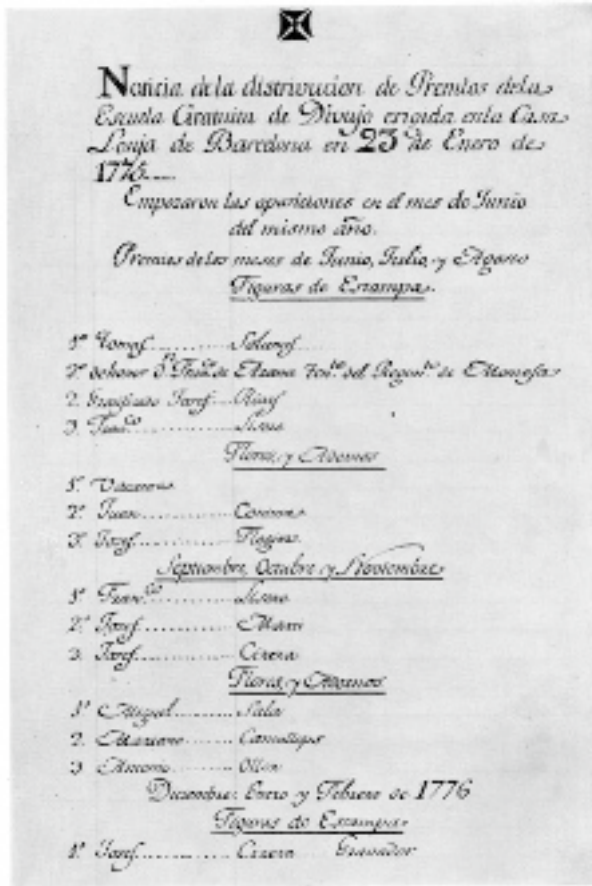
El primer reglament de l'Escola, del 1776, afirma ja al primer punt:

Como el fin que se ha propuesto la Real Junta Particular de Comercio y Consulado de el Principado de Cataluña en la erección de la Escuela gratuita de Diseño en la ciudad de Barcelona, sea el dar buenos conocimientos sobre manufacturas y artefactos a toda clase de gentes, el formar por medio de los principios del dibujo perfectos pintores, escultores, arquitectos, gravadores, etc., comunicar las luces precisas para criar y promover el buen gusto en las artes y oficios, haciendo que se apliquen con acierto los talentos, se multipliquen y aclaren las ideas, se acostumbren a preferir las formas sencillas y naturales a las extravagantes y compuestas, y finalmente el adelantamiento de las artes, fábricas y oficios mecánicos; ha acordado no limitar el número de los individuos de dicha Escuela ni fixarlo a cierto género de gentes, para que así, logrando su intento, sea de mayor utilidad al público. A cuyo fin, habiendo dado las debidas providencias para asegurar su arreglo, esplendor y perpetuidad, ha juzgado necesario formar el siguiente reglamento, que inviolablemente deberá observarse en la expresada Escuela de Diseño.²⁰

Arts, belles arts i indústria ja apareixien de costat o alhora en aquest primer reglament. Tanmateix, seria injust no remarcar el seu principal objectiu de promoure la millora i l'avenç de les arts mecàniques, i la voluntat manifesta que comenci a imperar el gust per les formes simples i naturals. De totes maneres, com passa de vegades amb els documents que ens han restat de l'entitat, és difícil treure l'entrellat de què s'ensenyava realment i a qui, i on hi havia la frontera entre les arts nobles i les arts mecàniques, per dir-ho amb llenguatge de l'època. N'és una bona prova aquest primer reglament, segons el qual a l'Escola s'impartien les classes

19. S. ALCOLEA, «La pintura en Barcelona durante el siglo XVIII», *Anales y Boletín de los Museos de Barcelona*, XIV (1959-1960), pàg. 104-112, en fa un ràpid repàs des del 1775 fins al 1808, a partir de la consulta del *Llibre d'Acords* de la Junta de Comerç.

20. Text recollit en l'apèndix documental de R. M. SUBIRANA I REBULL, *Pasqual Pere Moles i Coronas (València 1741-Barcelona 1797)*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1990, pàg. 361; i per RUIZ ORTEGA, *La Escuela Gratuita...*, pàg. 372.



de Flores y adornos en todos géneros aplicables a todos oficios, Cabezas y figura de estampa i Modelo blanco de estampa (el nom de les matèries canvia lleument d'un document a un altre). Així mateix, si ens fixem en la Noticia dels primers premis distribuïts a l'Escola entre el 1775 i el 1776 –la referència més antiga que s'ha conservat–, veiem que les dues primeres classes que s'impartiren entre 1775 i 1776 realment corresponien a *Figuras de estampa* i de *Flores y adornos*. A més, el 22 d'abril de 1776 s'ampliaren amb la creació del que es va anomenar *Invención de flores*, que corresponia a una matèria impartida des d'aquell mateix any. La major part dels guanyadors d'aquests premis trimestrals eren gravadors d'indianes: Josep Raniu, Joan Rivatallada, Francesc Castells, Miquel Sala, però també hi havia serrallers, paletes, brodadors...²¹ Ara bé, de vegades hi constava la professió i de vegades no, fet que no permet acabar de generalitzar i treure'n conclusions.

L'assignatura de *Modelo blanco* que s'hi anunciava, en realitat sembla que s'hi incorporà un any després, tot i que ja estava prevista en el reglament. Tot això

21. Frederic MARÈS, *Dos siglos de enseñanza artística en el Principado*, Barcelona, 1964, lùm. 228 i 229.

significa, per tant, que l'Escola va anar prenent cos i ampliant el seu ensenyament progressivament.

El reglament i aquest document, tots dos del 1776, sense cap mena de dubte són el millor testimoni de l'objectiu que va moure la Junta de Comerç a crear l'Escola: el dibuix era essencial per a la formació dels artífexs de les indïanes, que havien de ser especialistes en ornamentació floral per poder ser originals i, per tant, competitius.

No obstant això, l'article 17 del Reglament fa referència als treballs que havien de fer els alumnes per presentar-se als premis que l'Escola preveia (articles 14, 15 i 16):

Para merecerlos deberá cada uno de los opositores trabajar lo correspondiente a su profesión, que será los pintores un quadro, los escultores un bajo relieve de barro, los arquitectos un plano, los gravadores una lámina, y los pintores de fábrica un dibujo pintado, arreglándose al asunto que les fuere señalado.²²

És a dir, ja hi havia "aspirants a artistes" i "aspirants a artífexs", que assistien a les mateixes classes i sembla que tenien les mateixes opcions. Però, què hi feien els artistes si l'Escola s'havia fundat orientada a formar bons dibuixants industrials?

1779-1788: UN GIR CAP A LES BELLES ARTS

Tot plegat era signe d'una pròxima reorientació de l'Escola. El 1779, sota la direcció de Moles, feia un gir important cap a les belles arts, tal com ho proven les noves especialitats i els nous premis sol·licitats pel director. En la relació de premis d'aquell any, ara ja anuals,²³ n'apareixen de *Pintura* i *Escultura*, de 20 pesos cadascun i, a més, unes gratificacions de *Flores y adornos de invención* (20 pesos per tres models),²⁴ mentre que fins aleshores només se'n concedien a les classes de *Flores y adornos* i d'*Estampas*. Al de pintura, però, no s'hi presentà ningú; al d'escultura, que exigia un relleu de fang, només s'hi presentà Jeroni Bartra, a qui se li donen 10 pesos i se li torna l'obra.²⁵ El de flors anava destinat a «el discípulo más benemérito que en el discurso del año presente tres diseños, o quadros, será premiado en 20 pesos, y al que no llegare a los tres en 10 pesos». El guanyador fou Josep Casas, que «ha hecho las tres mejores».

No trobem més relacions de premis fins al 1789. En aquest cas, la relació s'inclou dins d'una publicació impresa o *Noticia* sobre el desenvolupament de l'Escola des de la seva fundació fins aleshores, document que ens permet fer-ne una valoració en aquests anys.²⁶

22. La transcripció és feta a partir de l'annex documental de RUIZ ORTEGA, *La Escuela Gratuita...*, pàg. 373.

23. *Distribucion de Premios y Gratificaciones de la Escuela Gratuita de Dibujo de Barcelona baxo la proteccion y espensas de la Rl. Junta particular de Comercio del Principado de Cataluña del año de 1779*. Document manuscrit actualment il·locatitzable, però reproduït per MARÈS, *Dos siglos de enseñanza...*, l'âm. 230.

24. RUIZ ORTEGA, *La Escuela Gratuita...*, pàg. 380 i 381, núm. 144 i 152. També ho recull SUBIRANA, *Pasqual Pere Moles...*, pàg. 382 (300) i 384 (426).

25. El tema era l'episodi de la creació de l'escut del casal de Catalunya, quan l'emperador franc Carles el Calb untà els seus dits en la sang de les ferides de Guifré el Pilós i va dibuixar les quatre barres sobre el seu escut. Noteu que és un tema molt característic del moviment romàntic, com a símbol de recuperació i consolidació de la història de Catalunya. En aquest cas, es tracta d'una data molt primerenca, encara en ple neoclassicisme, i per tant, sorprèn l'elecció.

26. *Noticia histórica de los principios y progresos de la Escuela Gratuita de las Nobles Artes erigida con real aprobación en la Casa Lonja de Barcelona a expensas de la Real junta Particular de Comercio y Consulado de Cataluña, y Relación de los Premios Generales, que además se distribuyeron en 15 Noviembre 1789*, Barcelona, Francisco Surià y Burgada.

En definitiva, entre el 1779 i el 1789, en deu anys, l'Escola va acabar de fer el tomb definitiu cap a les belles arts. Però seguim amb els reglaments per endinsar-nos en la Classe de Flors.

1789: EL SEGON REGLAMENT

Amb data de 19 de febrer de 1789 es féu una ampliació del primer reglament en la qual no s'aprecia cap canvi substancial, tret d'alguns aspectes d'ordre intern: horaris, normativa, etc. Ara bé, sí que hi trobem una mica més d'informació respecte a les matèries i com s'hi han d'enfrontar els alumnes per superar-les:³²

15. Empezarán los alumnos, en la primera clase, a dibujar los ojos de la figura humana, formándolos primero con solas líneas y después añadiendo las sombras.

16. Exercitados en esto, y avilitados por sus maestros, pasarán a los perfiles de la cabeza o de algunas partes unidas de ella, añadiendo a su tiempo y lugar las sombras, hasta dibujar la cabeza entera, en cuyo estudio, deberán acreditar su pericia con oposicion rigurosa para poder pasar a la clase del dibujo de pies y manos.

17. En esta clase, deberán igualmente acreditar su pericia para poder pasar a dibujar medias figuras.

18. Havilitados en éstas, y acreditando el buen gusto en el sombreado, se les permitirá dibujar figuras enteras y hacer en esto oposición.

19. Quando el Alumno haya ganado los premios establecidos de figuras, o bien el director conosca, que está en estado de poder dibujar el modelo de yezo, le podrá este dar el permiso de pasar a esta clase, en la que deberá empezar a dibujar la figura anatómica.

20. Para corroborar en el relieve los principios que el alumno havrá estudiado y aprendido en la estampa, después de exercitado en el dibujo de la figura anatómica, deberá dibujar por el modelo de yezo variedad de cabezas, pies y manos, y después emprenderá dibujar la figura entera.

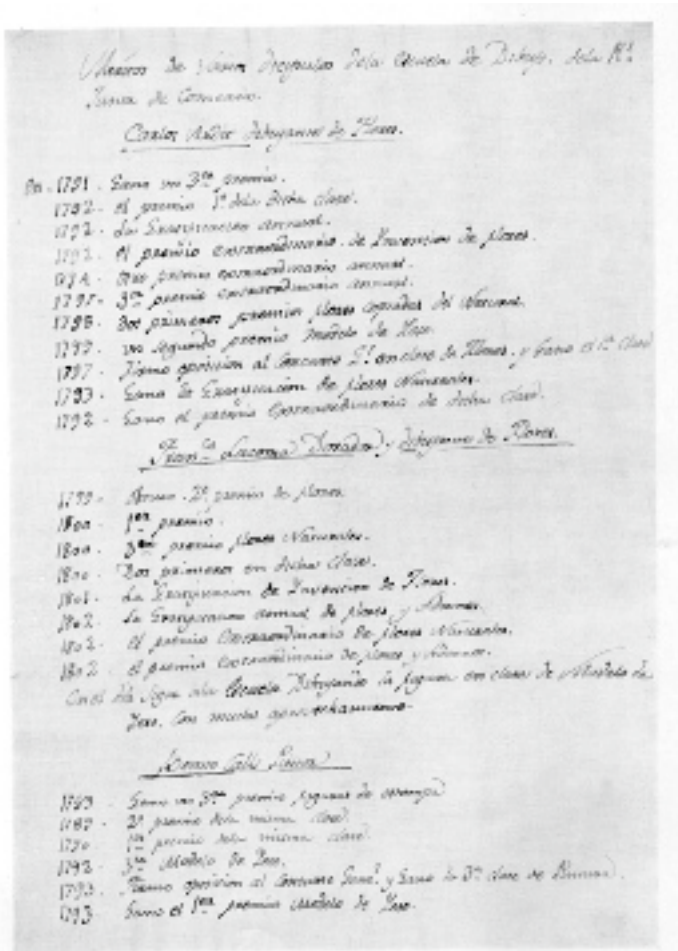
21. Bien exercitado, y avilitado el alumno en el dibujo de las figuras de yezo, en el modo dicho, se les permitirá pasar al modelo natural.

22. Los alumnos que querran pasar a la clase de flores, deberán primero ser examinados y aprobados por los profesores de su avilidad en el dibujo de principios de figuras, hasta cabezas enteras.

És a dir, es fa palesa una diferenciació entre els alumnes de “nobles arts” –recorrem que no tenim cap més informació en el llibre de matrícules d'aquestes dates–, que passen de *Cabezas enteras* a mitges figures, figures senceres, model de guix i finalment al *Modelo natural*, i els d'indianes, que passen de *Cabezas enteras* a la classe de *Flores*, sense necessitat de passar pels altres exercicis, fent, doncs, una introducció més ràpida que els altres.

31. VÉLEZ, «El dibuix, base...

32. Transcrit a partir del text recollit per RUIZ ORTEGA, *La Escuela Gratuita...*, pàg. 399. També transcrit per SUBIRANA, *Pasqual Pere Moles...*, pàg. 362-363.



DEL 1797 A LA GUERRA DEL FRANCÈS

Vuit anys més tard, el 1797, s'edità la continuació de les actes de l'Escola, conjuntament amb una relació de premis. En el discurs de l'intendent que precedia l'acte de lliurament hi llegim:

Aunque los trastornos de la guerra, que durante gran parte de este último trienio han afligido a este Principado, podían hacer creer menos rápidos los progresos de las nobles artes, con todo la relación que presenta de lo acaecido hasta aquí relativo tanto a su aumento consideradas en general, como también al de las artes menores sus dependientes, será un nuevo testimonio...

33. Continuación de las actas de la Escuela Gratuita de las Nobles Artes erigida con real aprobación en la Casa Lonja de Barcelona a costa de la Real Junta de Gobierno y Comercio del Principado de Cataluña y Relacion de los premios generales, que además de los anuales se distribuyeron a los alumnos de su Escuela en Junta General celebrada el día 15 Noviembre 1797. Barcelona, Francisco Surià y Burgada, pàg. I-II i XIII-XIV.

I també:

Se había ya pasado el tiempo establecido para el concurso a los premios generales con motivo de la guerra y otras circunstancias; y a fin que no fuese mayor la dilación, acordó la Real Junta en trece de marzo de mil setecientos noventa y siete que se fixasen carteles en esta ciudad y demás capitales del reyno, convidando a los profesores de las nobles artes, pintura, escultura, arquitectura, grabado de medallas y láminas y su agregado de flores para tejidos de seda y fábricas de indianas...³³

Són els mateixos termes de la convocatòria del 1789. Ara bé, per la documentació conservada, tot i ser fragmentària, sembla que en aquesta convocatòria de flors també hi havia tres premis, de primera, segona i tercera, i del mateix valor, 40, 20 i 10 pesos, com de pintura, escultura i arquitectura.³⁴

És clar que el ram de les indians vivia aleshores un bon moment i a Barcelona hi havia nombroses fàbriques.³⁵ Això devia provocar que el 28 de febrer del 1799 la Junta convoqués un premi anual

...para los discípulos que se dedican al estudio de las flores copiadas del natural en quatro meses en que dura la clase, con obligación precisa de presentar ocho diseños para obtener la gratificación, y seis dibuxos para ganar el premio extraordinario; de lo que resulta que tanto dichas fábricas, como las de seda, están bien surtidas de dibuxos de nueva invención.³⁶

El lligam, doncs, entre l'Escola i la indústria d'estampació tèxtil sembla que aleshores era ben estret, si hem de fer cas a les indicacions dels premis que, segons deien, servien per assortir les fàbriques de nous models. El vincle començava a ser igualment estret amb la indústria en general, fet que tradueix una etapa en alça de la indústria barcelonina, tal com ho recollí el mateix intendent,³⁷ especialment en les manufactures de béns de consum.

Així doncs, podem considerar un abans i un després del 1799 en temes d'art aplicat a la indústria, cosa que probablement significa un retrocés de la mentalitat acadèmica més rígida i alhora un avenç de la indústria, com ho corrobora la relació del 1803.³⁸ Només cal resseguir el discurs inicial de l'intendent i cons-

34. *Distribución de los Premios Generales, los Mensuales de este año, los Extraordinarios en Estampas y Libros de Estudio, y las Gratificaciones del presente Año de 1797*. Reproduït el primer full per MARÉS, *Dos siglos de enseñanza...*, l'àm. 235.

35. GRAU i LÓPEZ, «Empresari i capitalista...», pàg. 49-57.

36. *Continuación de las actas ...1799*, pàg. 4 [sense numerar].

37. Aunque en los precedentes concursos generales sólo se habían ofrecido y distribuido premios a los alumnos de pintura, escultura, arquitectura y grabado [s'oblida el de flors que també s'atorgava]; con todo, habiendo la experiencia creditado que desde el establecimiento de la Escuela de Diseño se han perfeccionado todas las artes en Barcelona; a fin de avivar y hacer más general la aplicación al dibuxo, mediante cuyo estudio se adquiere la elegancia en las formas, acordó la Junta [...] crear premios de industria para qualquier artesano que presentase algún artefacto de particular recomendación, ofreciendo quarenta pesos para el autor de la mejor obra, veinte para el de la segunda y diez para el de la inmediata o tercera, sin señalar asunto determinado, a fin que ninguna arte quedase excluida (*Continuación de las actas ...1799*, pàg. 4 [sense numerar]).

38. *Continuación de las actas de la Escuela Gratuita de las Nobles Artes erigida con real aprobación en la Casa Lonja de Barcelona a expensas y baxo la dirección de la Real Junta de Gobierno y Comercio del Principado de Cataluña, y Relación de los premios generales y anuales distribuidos a los alumnos de la misma escuela en la Junta General celebrada a los 27 de Diciembre de 1803*, Barcelona, Francisco Surià y Burgada.

ttar-ho després amb les llistes de premis i mencions. Comença fent referència als progressos de l'Escola, que anomena en aquest cas amb el nom original d'Escuela Gratuita de Diseño –no de Nobles Arts, com consta en el títol i ja era habitual– i afegeix:

De aquí el adelantamiento y perfección no sólo de las nobles artes, pero también de las fábricas de tejidos y pintados de algodón y seda, y aun de todas las artes en general por las nuevas invenciones de diseños y por el mayor pulimento y elegancia de contornos con que ahora se manifiestan en Barcelona.³⁹

Ara bé, aquell mateix any se suprimien els premis generals, que no es van tornar a convocar fins al 1824. El 1808 la invasió de l'exèrcit napoleònic va significar l'inici de la que coneixem com a Guerra del Francès, que s'allargà fins al 1814, i les conseqüències empobridores de la qual no es poden menystenir. L'Escola restà aturada i dirigida per un pintor francès del Rosselló, Josep Flaugier, i molts dels professors s'exiliaren. Establerta la normalitat, es reinicià la vida acadèmica el curs 1814-1815. Però, què passà mentrestant amb la indústria de les indïanes i amb els aprenents que estudiaven a Llotja?

LA POSTGUERRA, 1814-1822: VUIT ASSIGNATURES A LLOTJA

Del període posterior, un cop superada la Guerra del Francès, des del curs 1814-1815 fins gairebé el final del Trienni Constitucional (març de 1820–setembre de 1823), es conserven alguns impresos que ens orienten sobre el funcionament de l'Escola durant el primer quart de segle.⁴⁰ Es tracta de les adjudicacions dels premis trimestrals, extraordinaris i gratificacions corresponents als cursos 1814-1815,⁴¹ 1815-1816,⁴² 1816-1817,⁴³ 1819-1820⁴⁴ i 1820-1821/22.⁴⁵ Les matèries dels premis trimestrals ja són vuit: *Invención de flores, Flores y adornos, Oficios y artefactos, Modelo de natural en diseño, Modelo de natural en escultura, Modelo de yeso en diseño, Modelo de yeso en escultura i Figuras copiadas de diseño*. Pel que fa als extraordina-

39. *Continuación de las actas ...1803*, pàg. 1 i 2 [sense numerar].

40. Cal consignar que entre el 1803 i el 1824 no s'atorga cap premi.

41. *Adjudicación de los premios trimestres, extraordinarios y gratificaciones a los alumnos de la Escuela Gratuita de Nobles Artes de la Real Junta de Comercio de Cataluña, en el año académico que empezó en 1º de noviembre de 1814 y concluyó en 30 de Octubre de 1815. La Distribución se hizo en 18 de Diciembre de 1815, Barcelona, Antonio Brusi.*

42. *Adjudicación de los premios trimestres, extraordinarios y gratificaciones a los alumnos de la Escuela Gratuita de Nobles Artes de la Real Junta de Comercio de Cataluña, en el año académico que empezó en 1º de noviembre de 1815, y concluyó en 30 de Octubre de 1816. La Distribución se hizo en 19 de Diciembre de 1816, Barcelona, Agustín Roca.*

43. *Adjudicación de los premios trimestres, extraordinarios y gratificaciones a los alumnos de la Escuela Gratuita de Nobles Artes de la Real Junta de Comercio de Cataluña, en el año académico que empezó en 1º de noviembre de 1816 y concluyó en 30 de Octubre de 1817. La Distribución se hizo en 22 de Diciembre de 1817, Barcelona, Agustín Roca.*

44. *Adjudicación de los premios trimestres, extraordinarios y gratificaciones a los alumnos de la Escuela Gratuita de Nobles Artes de la Real Junta de Comercio de Cataluña, en el año académico que empezó en 1º de noviembre de 1819 y concluyó en Octubre de 1820. La Distribución se hizo en 18 de Diciembre de 1820, Barcelona, Agustín Roca.*

45. Trobem a faltar les relacions dels cursos 1817-1818 i 1818-1819. El darrer de la sèrie correspon a un curs que es veié afectat per la gravíssima epidèmia de febre groga del 1821, i l'imprès correspon, de fet, a dos cursos, entremig dels quals l'Escola veié interrompudes les seves classes. *Vegeu Manifiesto de los premios trimestres, extraordinarios, de honor y gratificaciones por la Junta Nacional de Comercio en Barcelona a los alumnos de su Escuela Gratuita y aficionados al estudio de Nobles Artes distribuidos publicamente en el dia 10 de junio de 1822, Barcelona, Viuda de D. Agustín Roca.*

ris hi trobem, a més, *Flores copiadas de diseño*. És a dir, la presència del dibuix floral al servei de l'estampació tèxtil és més que notable. Fins i tot en el document de 1822 s'hi destaca la importància de l'especialitat de còpia de flors del natural:

El especial estudio de copia de flores del natural que tanto contribuye a la perfección de los artefactos nacionales, se proporciona gratuitamente en una clase destinada para este solo objeto, la cual está abierta dos horas todas las mañanas desde el día 15 de febrero hasta el 15 de junio. Nuevas flores cogidas diariamente se presentan y se distribuyen a los alumnos al entrar a la Escuela.⁴⁶

L'aplec de flors naturals durant el darrer mes d'hivern i tota la primavera possibilitava el coneixement directe del model en què inspirar-se o copiar. De fet, era un ensenyament força avançat comparat amb altres de molt més rutinaris que s'impartien a l'Escola. La relació dels premis generals de 1824 –que inclou una *Noticia sobre l'exposició pública organitzada als salons de Llotja el juny de 1825*– fa palesa aquesta situació positiva per a l'ensenyament aplicat, per bé que de manera no tan exultant,⁴⁷ sobretot si es compara amb la comentada del 1803. Hi consten les gratificacions i els premis trimestrals, i de manera específica els premis de les *Clases de flores copiadas del natural*, en què és possible reconèixer algun nom que en el futur estarà lligat estretament a l'ensenyament a la mateixa Escola (els germans Planella, per exemple). A més, cal afegir que en la relació dels objectes i productes no artístics presentats en aquesta exposició no hi ha cap mostra d'estampats d'indianes o sedes, i sí, en canvi, derivats d'altres indústries i manufactures (litografia, joieria...), i sobretot de la filatura i els tints, que corresponen a les seccions denominades Maquinària i Química, aleshores tan cabdals. Així ho recull i ho defensa en el discurs del lliurament l'intendent Vicente Frigola:

Las artes y oficios merecen muy señaladamente la protección de la Junta. Lo prueba el haber ofrecido tres premios para la parte maquinaria, y otros tantos para la química. Tocante a la primera, uno para la preparación y filatura de estambre por medio de máquinas con más economía y perfección que por los métodos usados; otro para lo mismo en el cáñamo y lino, cuya elaboración tanto nos interesa; y otro para perfeccionar la filatura del algodón. Por lo que respecta a la segunda, uno para la tintura de los colores azul y encarnado sobre lana o seda que proporcione mayor economía con la misma solidez y perfección que los conocidos; otro para el método de hacer un color o contramordiente no conocido en nuestras fábricas de pintados; y otro para la aligación de un metal más económico y parecido en la blancura, lustre y demás calidades de la plata, para la fabricación de adornos y utensilios. Maquinaria y química, he dicho: ved aquí los grandes auxiliares de las artes

46. *Manifiesto de los premios...*, pàg. 17.

47. Tal com es constata, per exemple, en la recuperació dels premis generals, que des d'aleshores passen a ser honorífics, sense recompensa econòmica. Vegeu *Invitación a los Premios Generales en Agricultura, Nobles artes, Química y Maquinaria que propone la Real Junta de Comercio de Cataluña para el año de 1825*.

e industria que, conciliando la economía con la bondad, el primor, la elegancia y baratura de las manufacturas, atraen al consumidor y se llevan la preferencia en el mercado...

I conclou:

Mucho espera de vosotros la Real Junta: vosotros sois el plantel de la actual generaci3n; plantel de que va a nacer el germen reproductivo en los unos de las obras memorables de la Antigüedad, dando con las vuestras la merecida nombradía a las escuelas de esta academia [noteu que diu “academia”]; y en los otros de la industria fabril que ha de hacer la prosperidad de Barcelona y del Principado.⁴⁸

Aix3 ens fa pensar (o corrobora?) que la situaci3 de la indústria tèxtil havia canviat, s’havia mecanitzat i diversificat, i havia millorat la fabricaci3 de les matèries primeres i els seus acabats. Ara sembla que l’important és la maquinària al servei de la filatura de tota mena de matèries –lli, cànem, llana i cot3– i l’obtenci3 dels tints més sòlids per estampar seda i llana, d’una banda, i cot3, d’una altra: «nuestras fábricas de pintados». L’època de les indïanes sembla que està deixant pas a una més gran diversificaci3 de les indústries tèxtils.

LA DIVERSIFICACI3 DE LA INDÚSTRIA CATALANA VISTA DES DE L’ANÀLISI DE L’ENSENYAMENT

La relaci3 de premis de 1826 corrobora el canvi que acabem d’indicar.⁴⁹ També hi consten els premis de *Flores del natural* i els altres premis d’aquesta especialitat (quatre primers, un segon i dos tercers). Però el més significatiu és la referència a l’exposici3, en què hi ha, per primera vegada, un apartat específic intitulat *Flores al óleo*, en el qual Gabriel Planella, mestre de l’especialitat, presentà un quadre de flors i quatre paisatges al tremp. També hi participaren Joaquim Planella, amb unes flors a l’oli, Pasqual Vilar3, amb uns dibuixos per a sedes, i Ignasi Parera amb un dibuix «para pintados para fábricas»,⁵⁰ i tots tres reberen una medalla de plata. Al costat d’aquesta part considerada artística –noteu que les flors s’inclouen dins d’aquesta categoria–, dins de la part denominada *Industria* s’hi apleguen per primera vegada una sèrie de fabricants de diversos tipus de teixits: «paño, chabr3n, tul, terciopelo, velos, pañuelos a la jacard, lanas...».⁵¹ Sembla, realment, que la indústria tèxtil catalana s’havia engrandit i diversificat de manera not3ria amb el suport, directe i indirecte, de la Junta de Comerç.

48. *Premios generales adjudicados por la al Junta de Comercio de Cataluña en el concurso a que invit3 en escrito de 13 de setiembre de 1824. Gratificaciones a los alumnos de su Escuela Gratuita de Nobles Artes, y Breve noticia de la Esposicion Pública verificada en las salas de la Real Casa Lonja desde el dia 3 al 13 de junio del corriente año 1825, publicado por disposici3n y a espensas de dicha Real Junta, Barcelona, pàg. 7 i 10.*

49. *Relaci3n de los Premios Anuales y Gratificaciones distribuidos en 24 de mayo de 1826, a alumnos de las Escuelas Gratuitas de Nobles Artes de la Real Junta de Comercio de Cataluña, y Sucinto detalle de la Esposicion pública a que invit3 verificada en la Real Casa Lonja desde el 26 de mayo al 4 de junio, ambos inclusive, del mismo año, y de los premios que se han distribuido, Barcelona, Viuda de D. Agustín Roca.*

50. *Relaci3n de los Premios Anuales ...1826*, pàg. 19-20.

51. *Relaci3n de los Premios Anuales ...1826*, pàg. 21-25.

De fet, aquestes novetats cada cop més plausibles ja estaven “recollides” en part en el nou reglament de 1825.⁵² Són ben clares les set classes que s’hi impartien: *Principios, Testas y figuras, Modelo y natural –escultura–, Pintura al óleo* (per primer cop), *Perspectiva y paisaje, Flores, adornos y artefactos i Grabado*. Per primer cop hi apareix el nom d’una classe, no només de flors, sinó de flors, ornaments i artefactes, cosa que ens porta a pensar que no només anava adreçada als operaris de les fàbriques d’indianes, sinó també als d’altres especialitats, fet que enllaça amb les relacions de premis de 1824 i 1826. Sis anys després, el 1831, es publica un nou reglament⁵³ molt proper al de 1825.⁵⁴

1833-1839: LA DECADÈNCIA DE LA JUNTA DE COMERÇ

Després de la Guerra del Francès i les seves conseqüències, la Junta de Comerç s’havia refet una mica econòmicament i el 1833 es restabliren les pensions interrompudes des de feia uns quants anys.⁵⁵ La informació més àmplia dels anys trenta prové de la *Memoria acerca de la erección y progresos de la Junta de Comercio de Cataluña y de su Casa Lonja*, de Luis Bordas.⁵⁶ En un comentari ampli i una valoració general de tota l’obra de la Junta des de la seva fundació, l’autor fa una ressenya de totes les seves escoles gratuïtes, «que son la admiración de los extranjeros y deben atraer el aprecio de los naturales».⁵⁷ Després de l’Escola de Nàutica, la primera, fa referència a la de Dibuix (aquest és el terme que empra i no l’inicial de disseny). Segons Bordas, la Junta, coneixedora de la importància del dibuix o disseny –perquè fa servir indistintament els dos mots– «no descuidó tampoco los medios de proporcionar al Principado una escuela de dibujo, con la mira de estenderla a la instrucción general de las nobles artes».⁵⁸ Un cop més trobem fonamentalment una referència a l’Escola de Dibuix i la seva aplicació a les nobles arts, tot i que a continuació fa esment de les set classes que aleshores s’hi impartien: *Principios, Testas y figuras, Flores y artefactos, Modelo y natural –escultura–, Perspectiva y paisaje, Ornato, Grabado y vaciar i Pintura al óleo*. Queda, doncs, constància de dues especialitats dedicades específicament aleshores a l’aplicació industrial. D’una banda la de *Flores y artefactos*, i de l’altra la d’*Ornato*,⁵⁹

52. *Reglamento para el Régimen Interior de la Escuela Gratuita de Nobles Artes*, Barcelona, Vda. de Agustín Roca, 1825.

53. *Reglamento para el Régimen Interior de la Escuela Gratuita de Nobles Artes establecida en la ciudad de Barcelona a expensas de la Real Junta de Comercio de Cataluña, dispuesto y mandado ordenar por la misma*, Barcelona, Viuda de D. Agustín Roca, 1831.

54. Només hi sabem veure una diferència: en lloc del gravat trobem l’arquitectura, tot i que de gravat se’n seguien fent classes, tal com el mateix reglament afirma en el punt 31.

55. D’aquesta data també en coneixem l’*Adjudicación de los Premios trimestres, extraordinarios y gratificaciones a los alumnos de la Escuela Gratuita de Nobles Artes de la Real Junta de Comercio de Cataluña, en el año Académico que empezó en octubre de 1832 y concluye en junio corriente*, Barcelona, Herederos de D. Agustín Roca, 1833.

56. Barcelona, Ignacio Oliveras y Comp., 1837.

57. BORDAS, *Memoria acerca de la erección...*, pàg. 35.

58. BORDAS, *Memoria acerca de la erección...*, pàg. 36.

59. Segons Bordas, «su enseñanza se divide en cuatro clases, que son: elementos de contorno, elementos de sombra, modelo de yeso, y de composición. En las dos primeras los discípulos copian un curso progresivo de elementos de ornato, grabados expreso para dicho estudio por los célebres profesores don Ángel y don Domingo Brusa. Luego se dedican al género de ornato que más les conviene según el arte u oficio que profesan, copiando varios fragmentos sombreados de buen gusto. En la tercera los dibujantes copian el yeso con tinta china, sepia o bistro; y los escultores se dedican a la plástica. En la cuarta, el profesor enseña las reglas de la composición y da programas a sus discípulos para la aplicación de ornatos a la arquitectura, a la decoración y pintura de edificios, y a la de toda especie de muebles y útiles comunes y de lujo» (BORDAS, *Memoria acerca de la erección...*, pàg. 41).

iniciada l'1 de maig de 1834, una especialitat d'ornamentació aplicable a qual-sevol tipus d'objecte per tal de fer-los més bells i agradables.

L'any 1839 trobem encara un nou i darrer reglament de l'Escola⁶⁰ de la Junta, que presenta algunes notables diferències respecte als anteriors. Hi consten les especialitats de *Dibujo de la figura humana*, *Pintura*, *Escultura*, *Arquitectura*, *Grabado*, *Perspectiva y paisaje*, *Flores*, *Ornato*, *Dibujo aplicado a la fabricación de tejidos*, *estampados de indïanas*, *blondas y bordados*, i una de nova, d'*Enseñanza de vaciar en yeso*. Per la manera que especifica com estan subdividides les matèries, veiem com la de Flors es dedica més a l'especialització de la pintura a l'oli d'aquest gènere car és considerat (des del 1825 aproximadament) el grau més alt d'aquest ram, mentre que l'ornat i la nova de dibuix aplicat a la fabricació de teixits continuen sent les dedicades a la indústria, i la segona en concret al camp tèxtil. L'Escola continua en aquesta línia –així ho proven els llibres de matrícula i el repartiment dels darrers premis⁶¹ fins al 1850, data que suposà el tancament d'una etapa i l'inici d'una altra.

L'ensenyament del dibuix al servei de les indïanes: les Classes de Flors

Des del primer dia de l'Escola, el 23 de gener de 1775, va funcionar la Classe de *Dibujo de flores y adorno en todo género y aplicado a todo oficio*. El primer reglament (1776) no en fa esment i el segon (1789) simplement especifica, com ja hem vist, que per accedir a aquesta classe els alumnes havien d'haver superat la classe de *Principios*, comú a tots els de l'Escola: «Los alumnos que querrán pasar a la Clase de Flores deberán primero ser examinados y aprobados por los profesores de su avilidad en el dibujo de principios de figuras, hasta cabezas enteras».

LA CLASSE DE PRINCIPIOS

L'ensenyament bàsic del dibuix era la *Sala de principios*, després la *Sala de yeso o del antiguo*, i en tercer lloc la *Sala del modelo vivo, natural, figura o academia*. A la *Sala de principios*, formada per diverses aules, coincidien tant els dibuixants aprenents d'artesans com els aprenents d'artistes. Els models eren col·leccionats en "cartilles": «elementos de contorno, elementos de sombra, ojos, nariz, pies y manos, cabezas y figuras», per aquest ordre i escalafó. Generalment es començava pels ulls.

60. *Reglamento de la Escuela Gratuita de Nobles Artes establecida en la ciudad de Barcelona a expensas de la Junta de Comercio. Dispuesto y mandado observar por la misma*, Barcelona, Herederos de Roca, 1839. N'existia un d'anterior, del 1835, que no afegia res d'essencial als anteriors dels anys trenta. En dóna referència RUIZ ORTEGA, *La Escuela Gratuita...*, pàg. 153.

61. Coneixem les relacions de premis dels cursos 1844-45 i 1846-47, els darrers de la primera etapa de l'Escola sota el govern de la Junta de Comerç, la qual per reial decret d'octubre del 1847 esdevingué merament un organisme consultiu. Vegeu *Distribución efectuada por la Junta de Comercio de Cataluña a los alumnos de su Escuela Gratuita de Nobles Artes de los premios anuales y trimestres del año académico concluido en mayo de 1845*, Barcelona, Imprenta de José Tauló, 1845, i *Distribución efectuada por la Junta de Comercio de Cataluña a los alumnos de su Escuela Gratuita de Nobles Artes de los premios anuales y trimestres del año académico concluido en mayo de 1847*, Barcelona, Imprenta de Oliveres Hermanos, 1847.

Aquesta era la formació elemental per a qualsevol operari. No hi havia professors especialistes d'aquesta matèria. Als primers anys sembla que l'ensenyament es limitava a la còpia d'estampes (no olis!) de flors: sobretot models realitzats pel pintor Benet Espinós, director de la *Sala de pintura de flores* de l'Acadèmia de Belles Arts de València, per encàrrec de Pasqual Pere Moles. De fet, sembla que hi envià una sèrie de dibuixos i «dos floreros», a l'oli, que Moles li retornà, car per al gravador el dibuix era més important que la pintura, com a bon neoclàssic acadèmic que era.⁶²

ELS PREMIS DE FLORS

Els premis eren un estímul per als alumnes. Pel que fa a l'especialitat de Flors foren els primers premis de l'Escola, aprovats i atorgats el mateix any de la fundació, l'agost del 1775. En resten uns documents en què se cita: «Y en lo tocante al premio para flores y adornos ha elegido los dos que ha dibujado Juan Coromina, gravador de moldes de indianas n.º 34...».⁶³ Tres mesos després, com ja hem dit, el primer premi de flors i adorns fou per a Miquel Sala, el segon per a Marià Cantallops i el tercer per a Antoni Oller.

L'any 1776, al febrer, els premis de flors i adorns foren per a Marià Cantallops, brodador, Joan Rivatallada, gravador d'indianes, Antoni Oller, brodador, i Gaietà Taralt, serraller. Els premis del trimestre de març, abril i maig foren per a Gaietà Taralt, Josep Armengol i Francesc Oliver. El 22 d'abril de 1776 es fundaren els premis d'*Invencción de flores*, trimestrals,

...y tendrán derecho de oponerse los que hubieren asistido a la Escuela con asiduidad, se les dará el asunto en día señalado, firmarán ser opositores y se les acordará tres meses para hacer la obra en sus casas ya sea pensada o dibujada estudiadas las flores por el natural; presentarán las obras el día que espirare el plazo; reconocidas éstas por los profesores se les entregará papel blanco o pardo rubricado para que hagan un dibujo de repente en público y en el preciso término de dos horas; comprobada la obra con el dibujo de prueba se les acordarán al más benemérito seis pesos.

El primer premi correspongué a Rafael Riera, pintor.

El 1779 els premis –ara denominats gratificacions– passen a ser anuals: han de ser dibuixos que no imitin el natural i que serveixin per treure'n motlles per a ser estampats. El premi, com ja hem esmentat, fou per a Josep Casas.

De mica en mica, cap al 1779, ja hem apuntat com el director de l'Escola, Pasqual Pere Moles, mira d'atorgar premis tant als escultors i pintors com als dibuixants (que vol dir d'indianes). L'escultura “triumfa” abans que la pintura. De mica en mica, Moles se centra més en els premis de les belles arts que en els de les arts industrials. El canvi de l'Escola en pro de les belles arts, visible en el

62 Segons recollí Santiago ALCOLEA BLANCH a «La pintura de flors a l'Escola de Dibuix i Nobles Arts de la Junta de Comerç de Barcelona (1775-1808)», *Daedalus*, 1979, pàg. 34.

63. RUIZ ORTEGA, *La Escuela Gratuita...*, pàg. 371; i MARÈS, *Dos siglos de enseñanza...*, làm. 228 i 229.



Salvador Molet (1773-1836),
Gerro amb flors, 1791?, 1794?
 (Reial Acadèmia Catalana de Belles
 Arts de Sant Jordi, Inv. 110).

nom l'any 1789, és des d'aleshores visible també en els premis (*Premios para profesores de las nobles artes, pintura, escultura, arquitectura, a los de grabado y a los que pintan muestras pertenecientes a tejidos de seda y a la fabricación de indianas*).

Finalment, el 1790 es crea una pensió per estudiar a l'Escola de Flors de València. El primer a assolir-la fou Salvador Molet (1773-1836), que es formà al costat d'Espinós.

Molet sembla que l'havia sollicitada més d'un cop tot exposant que «ha seis años viene cursando en la referida Escuela, que durante ella ha logrado todos los premios de flores» i demanava que «se le pensione por tres años que pasará en Valencia bajo la enseñanza de D. Benito Espinós y cumplidos se restituirá en esta ciudad [Barcelona] ofreciendo enseñar lo que aprenda».

Aleshores tenia disset anys, i això significava que havia començat de molt jove net a l'Escola, als onze anys. Els comissionats de la Junta de Comerç el 22 de març de 1790 van considerar la seva proposta i Molet rebé durant tres anys la subvenció mentre vivia a València. El 31 de març de 1794 Moles publicava un edicte sobre un

...curso de oposiciones para una plaza de subteniente en el ramo de flores y diseños executables en indianas y sedas con el objeto de promover el gusto y la perfección en estas importantes fábricas, ha determinado la Junta llenar con la misma dotación de 1.500 reales de ardites señalada para las

obras de pintura de las que será reputada ésta, reemplazándose con ella la que ocupaba D. Tomás Solanes y su obtentor gozará de las mismas preeminencias y prerrogativas que los demás tenientes de ella, con la obligación de asistir a la Escuela todos los días...

Molet devia ser molt superior a tots els altres perquè fou l'únic que s'hi presentà. El 23 de juny de 1794 la Junta li concedí la plaça de sotstinent director de la Classe de Flors i en fou el primer professor fins al 1836, any en què morí. L'ajudaren Carles Ardit i Ramon Planella, i després Gabriel Planella, que el substituí a la seva mort, i Joan Masferrer. Sembla que fins a la primavera de 1795 no es comencen a copiar flors del natural entre els mesos d'abril i juliol.⁶⁴

L'Acadèmia de Sant Carles de València, creada el 1768 tot coincidint amb la revifalla de la indústria de la seda –paralela a la del cotó a Catalunya–, fou sempre una referència important per a l'Escola de la Junta de Comerç barcelonina. Alguns pintors catalans i professors de flors a Llotja s'hi van formar gràcies a algunes pensions. El gran mestre fou l'esmentat Benet Espinós (1748-1818), el director de l'especialitat a València, el qual va enviar alguns dibuixos i olis florals a Moles per indicació del director barceloní i com a models per als alumnes catalans (el *Ram de tarongina*, per exemple, o els números d'inventari 109 i 113 del Museu de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts). També ho feu un altre

Benito Espinós (1748-1818),
Ram de tarongina, c.1789 (Reial
Acadèmia Catalana de Belles Arts
de Sant Jordi, Inv. 115).



64 . ALCOLEA BLANCH, «La pintura de flors...», pàg. 37-38.



Antoni Sort (Segles XVIII-XIX).
Còpia amb variacions del Ram de tarongina de Benito Espinós, c. 1807 (Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Inv. 131).



Joaquim Planella Conxello (1788-1875), *Còpia del Ram de tarongina de Benito Espinós, 1816 (Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Inv. 114).*

pintor valencià, Josep Ferrer (1746-1815), del qual a l'Acadèmia de Llotja també es conserven sis petites taules florals a l'oli (MRACBA, Inv. 102, 116, 124, 127, 133 i 719). De fet, sembla que hi va haver una relació constant entre València i Barcelona durant molts anys.

Al costat de l'ensenyament de flors al servei de la indústria tèxtil cal afegir el naixement d'un nou gènere pictòric al llarg del darrer quart del segle XVIII: la natura morta, especialment floral, en mans d'alguns especialistes com els germans Planella, Bonaventura i Gabriel, l'esmentat Molet, Francesc Lacoma i, posteriorment, encara en ple segle XIX, Josep Serra Porson (1828-1910) i Josep Mirabent (1831-1899), un gust producte de l'academicisme característic d'aquells anys. Això ens porta a pensar, com apuntàvem, que de vegades els alumnes de les classes de flors volien dedicar-se a la pintura i no pas a les indies o al camp tèxtil, car aquesta temàtica esdevingué un gènere de moda i gran difusió.⁶⁵

Francesc Lacoma Fontanet (1778-1849), *Gerro amb flors*, 1805 (Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Inv. 902).



65. Al Museu de l'Acadèmia es conserven uns 50 olis de flors datats entre el final del XVIII i mitjan segle XIX.



Josep Serra Porson (1828-1910), *Pintura amb flors*, 1852 (Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Inv. 138).

De fet, cap al 1838, o més ben dit, en el curs 1837-1838 (entre el text de Bordas i el reglament del 1839) encara es crea una nova Classe de dibuix aplicable a la fabricació de teixits, estampats d'indianes, blondes i brodats. El document de distribució dels premis anuals i trimestrals d'aquest curs acadèmic deixa constància de les especialitats següents per aquest ordre: pintura, escultura, arquitectura, ornament (desert), perspectiva, flors i gravat en coure. Pel que fa al premi de Flors el programa consistia a realitzar «un florero pintado al óleo, en un lienzo que no sea menor de tres palmos». I el judici crític fou el següent:

Número 2: La Comisión halló buena composición, aunque algún tanto falta de efecto de claro-oscuro, colorido con bastante armonía, inteligencia, propiedad en las flores y facilidad en la parte de la ejecución. Por mayoría de votos se concedió el premio a favor de Andrés Giró.⁶⁶

El cert és que el 1837 Pasqual Vilaró s'havia ofert a la Junta per crear l'esmentada assignatura, i la Junta ho havia acceptat, tot i que el dictamen dels professors havia estat contrari. Novament en plena guerra civil, l'economia de la Junta era força deficitària, car l'intendent es quedava el producte del dret de periatge per dedicar-lo a atencions militars derivades de la contesa bèl·lica, i des del 1842 feina va tenir per poder obrir l'Escola cada curs i pagar els professors, tot i que

66. Document il·localitzable. Reproduït per MARÈS, *Dos siglos de enseñanza...*, pàg. 109-110.

després de la guerra es reinstauraren els premis als alumnes. Vilaró s'oferí a impartir l'assignatura de franc en vista de la situació, però la denominada Comissió d'Escoles va gratificar-lo amb 5.000 rals.⁶⁷ Poc després, el 8 de maig de 1849 era nomenat acadèmic supernumerari de San Fernando «en la clase de flores aplicable a la manufactura».⁶⁸

En resum, pintura de flors i dibuix aplicat eren dues branques ben distintes malgrat cert ensenyament comú. Uns quants anys després, el 1850, esdevingué la Junta un simple organisme consultiu per un decret del 1847, l'ensenyament passà a dependre de la nova Acadèmia de Belles Arts i el nou pla d'estudis dividí l'ensenyament en estudis superiors i estudis menors. Els primers eren dedicats a pintura, escultura i gravat. Dins dels segons hi trobem la Classe de flors i artefactes, la d'ornamentació i la de dibuix aplicable a la fabricació. El 1864 desaparegué la Classe de flors, tot i que el dibuix d'estampats, amb diverses denominacions al servei de diverses especialitats, va seguir en vigència fins al final del segle XIX.⁶⁹

Quant als representants més destacats del nou gènere pictòric floral, cal esmentar novament Salvador Molet, el primer professor de la Classe de Flors. En segon lloc, Carles Ardit, igualment ja esmentat, que el 1803 fou nomenat ajudant de Molet, i que a diferència de molts altres que esmentaré, s'especialitzà en el ram de les indies. Quan Ardit morí, l'any 1821, Gabriel Planella ocupà el seu lloc de tinent de director de l'Escola. Un lloc molt destacat en el gènere de Flors l'ocuparen els germans Planella Conxello –Bonaventura, Gabriel, Ramon, Joaquim i el seu probable germanastre Joaquim Planella Parera. Cal remarcar el paper de Gabriel Planella (1777-1851), que fou ajudant sense sou a la Classe de Flors i que el 1822 succeí Ardit. Més endavant, traspasat Molet, n'esdevingué el director fins al 1849. El seu germà Ramon (1783-1819), obtingué provisionalment la plaça deixada a la Classe de Flors per Ardit quan aquest viatjà a Europa pensionat per la Junta. Just al retorn d'Ardit marxà pensionat a Roma, on morí el 1819.⁷⁰

En realitat, aquest gènere, la natura morta floral, anà guanyant adeptes i admiradors, de tal manera que el seu caràcter decoratiu fou molt valorat no sols al llarg de la primera meitat del segle XIX, sinó també de la segona, i especialment durant el segon terç del segle. No tan sols els pintors especialistes com ara Josep Mirabent o Josep Depares, sinó la majoria dels més distingits en alguna ocasió conrearen la pintura de flors, com fou el cas de Josep Serra Porson, que a més de dirigir la seva pròpia acadèmia fou professor de Llotja, i des del 1852 director de la classe de flors. Però tot això tenia ben poc a veure amb l'ensenyament inicial al servei de l'estampació d'indies.

67. Segons Jaime CARRERA PUJAL, *La Escuela de Nobles Artes de Barcelona (1775-1901)*, Barcelona, 1957, pàg. 107.

68. Esperanza NAVARRETE MARTÍNEZ, *La Academia de Bellas Artes de San Fernando y la pintura en la primera mitad del siglo XIX*, Madrid, Fundación Universitaria Española, 1999, pàg. 125.

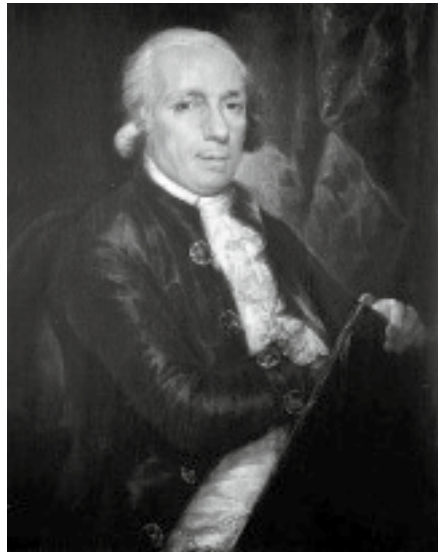
69. Ja ho apuntà Victòria DURÀ a «La pintura de flors i de natura morta a la Catalunya dels segles XVIII i XIX», dins *Inanimats? La natura morta a la col·lecció*, Sabadell, Ajuntament de Sabadell, 2009, pàg. 15-16.

70. Sobre Ramon Planella vegeu Francesc FONTBONA, «Ramon Planella. La glòria efímera d'un segon Apelles», dins *Miscel·lània en homenatge a Joan Ainaud de Lasarte*, Barcelona, 1999, vol. II, pàg. 149-154.

Conclusió

L'ensenyament del dibuix aplicat a la indústria és un objectiu típicament il·lustrat que entre altres coses pretenia fer de l'art una nova font d'ingressos,⁷¹ una idea pràctica i moderna. És a dir, canviava l'art al servei de la política, terrenal o divina, per l'art al servei de la indústria nacional i l'economia de l'Estat. Aquest fou el propòsit inicial de l'Escola de Barcelona, que havia esdevingut –i això fou decisiu com han constatat alguns historiadors– la ciutat més indianaire d'Europa, especialment entre el 1768 i el 1786.⁷² No és estrany, doncs, que, des de l'òptica d'una institució il·lustrada com la Junta de Comerç, la necessitat d'ensenyar el dibuix als seus artífexs se sentís com una preocupació urgent, molt més que la necessitat d'una acadèmia de Belles Arts (malgrat que també es demanava amb insistència des de feia anys), sobretot en una ciutat on no hi havia una cort ni una alta aristocràcia que pogués encarregar regularment obres als futurs artistes que s'hi poguessin formar. De fet, la gran aportació de l'Escola de Llotja en el seu primer mig segle de vida (1775-1825) se centrà en aquest vessant molt més que en el de les belles arts.

Ara bé, l'Escola barcelonina, tot i néixer com una escola de dibuix aplicat, tingué com a primer director el gravador Pasqual Pere Moles (1741-1797),⁷³ nascut a València, format a París, gravador del rei francès, acadèmic de mèrit de San Fernando, membre de l'Acadèmia de França, màxim exponent de l'ortodòxia acadèmica borbònica a la nostra ciutat, que de mica en mica aconseguí canviar-ne l'orientació incorporant-hi els estudis de pintura, escultura i gravat (1779) i modificant el seu nom inicial pel d'Escola de Nobles Arts l'any 1789.⁷⁴



Joan Giralt (1772-abans 1814), Còpia del Retrat de Pasqual Pere Moles, primer director de l'Escola Gratuïta de Diseño, 1797? (Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Inv. 258).

71. Amb un objectiu molt semblant a Prússia, l'any 1788 se'n creà una altra. Vegeu Nikolaus PEVSNER, *Las Academias de Arte*, Madrid, 1982, cap. 4.

72. Vegeu fonamentalment GRAU i LÓPEZ, «Empresari i capitalista...»; J. THOMSON, *Els orígens de la industrialització a Catalunya: el cotó a Barcelona 1728-1832*, Barcelona, 1994. També podeu consultar Alexandre SÁNCHEZ, «L'estructura comercial d'una fàbrica d'indïanes barcelonina, Joan Rull i Cia. (1790-1821)», *Recerques*, 22 (1989); «Barcelona: ¿capital de la manufactura algodonera europea?», dins *XI Congrés d'Història de Barcelona 2009, La ciutat en xarxa*, a publicar dins *Barcelona Quaderns d'Història*, 19 (2012); i dins d'aquest mateix volum «Els fabricants d'indïanes de Barcelona: orígens de la burgesia industrial catalana»; Anna CALVERA, «Una escola gratuïta de disseny tan aviat com el 1775», dins *Llotja - Escuela Gratuïta de Diseño 1775 - Escuela d'Art 2000*, Barcelona, 2000, pàg.10-19; i Albert CARRERAS, «Força i limitacions d'una revolució industrial», dins Ramon GRAU i Josep M. MUÑOZ (coord.), *Catalunya, una història europea*, Barcelona, 2006, pàg. 74-82.

73. Vegeu SUBIRANA, *Pasqual Pere Moles...*

74. Ja en vaig deixar constància a VÉLEZ, «De l'Escola Gratuïta de Disseny...», pàg. 15-39.

Valgui un testimoni estranger per donar testimoni de la realitat d'aquells primers anys: Joseph Townsend, viatger anglès que l'any 1786, onze anys després d'inaugurar-se l'Escola de Dibuix, arriba a Barcelona per Setmana Santa.⁷⁵ Un dels fets que més el frapa és que la ciutat té una acadèmia de belles arts oberta a tothom –és a dir, gratuïta–, en què s'imparteixen classes de dibuix, arquitectura i escultura, sota la direcció de «Don Pedro Moles» i altres persones que són igualment excel·lents en l'art que conreen. Fa un gran elogi de les classes de dibuix, no tant les adreçades als artistes, sinó als ebenistes, teixidors, fabricants de carruatges... I afegeix que és una institució que fa molta falta a Anglaterra (!) i així mateix, fins i tot fa un gran elogi de Moles com a gravador admirat a tot el món.

De fet, els alumnes de les classes de dibuix dedicades al perfeccionament per a la creació de models d'estampats i altres especialitats gaudien de beques des del 1776,⁷⁶ amb les quals havien anat a França, Holanda, Anglaterra o Madrid, segons els casos i les tècniques (estampadors, rellotgers...). Alguns, en els primers anys del segle XIX, encara anaren a Madrid o València. Tots aquests alumnes podien preveure amb força certesa quin seria el seu futur un cop retornats a Barcelona, atès sobretot el gran volum de tallers d'estampació tèxtil, mentre que els dedicats a les belles arts patien una incertesa molt més gran atesa la manca d'oportunitats quan retornaven a Barcelona, on el mecenatge, tant reial com particular, era inexistent. El retorn de la majoria dels artistes va resultar frustrador i no va tenir gaire repercussió en la plàstica catalana del seu temps. Es formaven a Roma, però un cop a Barcelona l'artista que volia sobreviure, més enllà de poder exercir la docència a l'Escola, gairebé només podia conrear el retrat. Barcelona era una ciutat industrial, però, sens dubte, no era un centre artístic de referència.

Tanmateix, malgrat tot, fou prou vàlid i útil el programa d'ensenyament? Milloraren, en realitat, els productes gràcies a l'ensenyament?⁷⁷

Apèndix: Premis de Flors a partir dels documents conservats

1775

Primers premis, 15 d'agost de 1775: «Y en lo tocante al premio para Flores y Adornos ha elegido los dos que ha dibujado Juan Coromina Gravador de Moldes de Indianas n.º 34...».⁷⁸ Tres mesos després, el primer premi de *Flores y adornos* fou per a Miquel Sala, el segon per a Marià Cantallops, i el tercer per a Antoni Oller.

1776

Al febrer, els premis de *Flores y adornos* foren per a Marià Cantallops, brodador,

75. JOSEPH TOWNSEND, *Viaje por España en la época de Carlos III, 1786-1787*, Madrid, Turner, 1988, pàg. 55-81.

76. JOSEP IGLÉSIES, *L'obra cultural de la Junta de Comerç 1760-1847*, Barcelona, 1969, pàg.10.

77. Per aclarir fins a quin punt l'ensenyament va influir positivament en la qualitat de la indústria de les indies s'hauria de comprovar si els noms dels guanyadors de premis de flors corresponen als noms dels operaris de les fàbriques. Hi ha llistats d'operaris? Si més no, el nom dels propietaris, socis, fills, descendents, etc.

78. RUIZ ORTEGA, *La Escuela Gratuita...*, pàg. 371; i MARÈS, *Dos siglos de enseñanza...*, làm. 228 i 229.

Joan Rivatallada, gravador d'indïanes, Antoni Oller, brodador, i Gaietà Taralt, serraller. Els premis de *Flores y Adornos* del trimestre de març, abril i maig foren per a Gaietà Taralt, Josep Armengol i Francesc Oliver. El 22 d'abril es fundà el premi *Invençió de flores* (trimestral?), que correspongué a Rafael Riera, pintor.

1779

Els premis –ara denominats gratificacions– passen a ser anuals: han de ser dibuixos que imitin el natural i serveixin per treure'n motlles per a ser estampats. Les *Gratificaciones de Flores y Adornos de Invençió* foren totes tres per a Josep Casas.

Sembla que en els darrers premis de novembre i desembre els guanyadors de *Flores y adornos* són Juan Prat Narbona, ebenista, Ignacio Jinberto, courer, i Francisco Corominas, serraller (segons RUIZ ORTEGA, *La Escuela Gratuita...*, pàg. 381.)

1782

Alumnes premiats l'últim trimestre de l'any: «Oposiciones, premios y gratificaciones de los Discípulos. Gratificaciones anuales: Inven. Flores, Joseph Riera. Gra. de Ind. Flores y Ador. Fco. Corominas Cerrajero».

1788-1789

Noticia histórica de los principios y progresos de la Escuela Gratuita de las Nobles Artes erigida con real aprobación en la Casa Lonja de Barcelona a expensas de la Real Junta Particular de Comercio y Consulado de Cataluña, y Relación de los Premios Generales, que además se distribuyeron en 15 Noviembre 1789, Barcelona, Francisco Surià y Burgada. Dels onze premis que la Junta de Comerç ofereix als professors de l'Escola, només uns per a «los que pintan muestras pertenecientes a tejidos de seda y a las fábricas de indianas. [...] se adjudicará al mejor opositor que presente un estudio de flores copiadas del natural, pintadas al olio, de pastel o coloridas a aguadas, y una muestra de su invención propia, para executarse en indianas o en tejidos de seda.

1799

«En vista de que el ramo de comercio exportativo de mayor consideración de esta ciudad son los tejidos de indianas y lencería pintada, de que hay en ella establecidas tantas fábricas, acordó la Junta en 28 de Febrero de 1799 un premio anual para los discípulos que se dedican al estudio de las flores copiadas del natural en los quatro meses en que dura la clase, con obligación precisa de presentar ocho diseños para obtener la gratificación y seis dibujos para ganar el premio extraordinario: de lo que resulta que tanto dichas fábricas como las de seda están bien surtidas de dibujos de nueva invención».

Mentrestant ja s'han donat pensions a Roma, etc. (Campeny, Solà, per exemple). Hi consta el nomenament de Carles Ardit com a tinent honorari de la Classe de *Flores y adornos* (1799-1803). Concursos de pintura (40 pesos), escultura (id.), arquitectura (id.), flors (id.), gravat de medalles (id.).

Participen en aquest concurs de *Flores y adornos*:

Primera classe: Josep Rosell, Francesc Lacoma i Francesc Sans i Duró.

Segona classe: Simon Ardit (estampador?), Josep Muns i Francesc Ferrer.

Tercera classe: Ramon Planella, Ramon Morató i Josep March.

Alguns d'ells participen també en el concurs de pintura: Ramon Planella (2a) i Francesc Lacoma (3a).

Hi ha, a més, per primer cop, un premi d'indústria.

Són premiats:

Primera classe: Francesc Lacoma (11 vots) i Francesc Sans i Duró (1 vot).

Segona classe: Simon Ardit (10 vots), Josep Muns (1 vot).

Tercera classe: Ramon Morató (9 vots) i Ramon Planella (3 vots).

Gratificacions mensuals 1803:

De 20 pesos: *Invencción de flores*: Miquel Cels. *Flores y adornos*: Joan March.

De 15 pesos: *Flores al natural*: Francesc Ferrer

Premis extraordinaris de 10 pesos: *Invencción de flores*: Jaume Fàbregas. *Flores y adornos*: Josep March.

Premis ordinaris de 6 pesos: *Invencción de flores*: Antoni Sort, Miquel Cels, i Fructuós Plans.

Premis ordinaris de 5 pesos: *Flores copiadas del natural*: Jacint Bruguera, Francesc Feliu i Miquel Cels (2). *Flores y adornos*: Josep March, Jacint Bruguera i Antonio Bergua.

Premis de 3 pesos: *Flores copiadas del natural*: Miquel Cels, Francesc Oliver, Francesc Feliu i Antoni Sort. *Flores y adornos*: Josep Fabregó, Miquel Blanch i Francesc Feliu.

Flores copiadas del natural: Francesc Oliver, Antoni Sort, Agustí Sellent (el gravador?) i Jacint Partagàs.

1803

Actes que fan un resum des del 1797: interrupció per la guerra amb Anglaterra.

1808-1814:

Guerra del Francès. No hi ha premis.

1824

Premios generales adjudicados por la Junta de Comercio de Cataluña en el concurso a que invitó en escrito de 13 de setiembre de 1824. Gratificaciones a los alumnos de su Escuela Gratuita de Nobles Artes, y Breve noticia de la Esposición Pública verificada en las salas de la Real Casa Lonja desde el día 3 al 13 de junio del corriente año 1825, publicado por disposición y a espensas de dicha Real Junta, pàg. 7: «Las artes y oficios merecen muy señaladamente la protección de la junta. Lo prueba el haber ofrecido tres premios para la parte maquinaria y otros tantos para la química. Tocante a la primera, uno para la preparación y filatura de estambre por medio de máquinas con más economía y perfección que por los métodos usados; otro para lo mismo en el cáñamo y lino, cuya elaboración tanto nos interesa; y otro para perfeccionar la filatura del algodón. Por lo que respecta a la segunda, uno para la tintura de los colores azul y encarnado sobre lana o seda, que proporcione mayor economía con la misma solidez y perfección que los conocidos; otro para el método de hacer un color o contramordiente no conocido en nuestras fábricas de pintados; y otro para la aligación de un metal». Entre les medalles, fou atorgada una de segon ordre a Joaquim Planella per un quadre a l'oli d'unes flors tretes del natural, que l'autor cedia a la Junta. Segueixen els premis i les gratificacions de l'any acadèmic per ordre de mèrit, però

generalment sense especificar l'especialitat. Només podem reconèixer dos premis de trimestre d'*Invençió de flors* a 6 pesos, atorgats a Juan Libre i José Guardia y Serra (que en rep també un de trimestral de 3 pesos). Igualment s'especifiquen els premis de la classe de *Flores copiadas del natural*: cinc premis de 5 pesos a: Francesc Vila, Jacint Coromina, Francesc Aumatell, Josep Sanmartí i Olibé, Francesc Pera, Francesc Aumatell i Jacint Coromina. Tres premis de 3 pesos a: Francesc Serra, Nicolau Planella, Josep Planella i Coromina i Joan Barbé. Dos premis de 2 pesos a: Francesc Pera i Joan Barbé.

1826

Relación de los premios anuales y gratificaciones distribuidos en 24 de mayo de 1826, a alumnos de las escuelas gratuitas de Nobles Artes de la Real Junta de Comercio de Cataluña... Repartiment dels premis per ordre de mèrit. L'únic esment específic és la *Gratificación de flores del natural* a Francisco Rodríguez Oller i el *Premio extraordinario* de la mateixa classe a Ignasi Parera. Ara bé, entre la llarga llista de premis al llarg de l'any s'hi reconeixen noms com ara Salvador Molet (professor de l'especialitat), Francesc Aumatell o Nicolau Planella.

1833-1840

Primera Guerra Carlina. Sense premis.

1845

Distribución efectuada por la Junta de Comercio de Cataluña a los alumnos de su Escuela gratuita de Nobles Artes de los premios anuales y trimestres del año académico concluido en mayo de 1845. Tenen veritable relació amb la indústria de les indïanes? Entre els premis de composició, el de Flors: *Un florero pintado al óleo en un lienzo que no sea menor de tres palmos*. Premi a José Depares (300 rals i medalla de plata). Dels *Premios segundos anuales* (240 rals) hi consten: *Flores copia de estampa* a Juan Pons Subirà i Ramon Castañé; *Dibujos para tejidos*, a Eusebio Clavell i Clemente Reixach; *Dibujos para estampados* a Joaquín Dimas. Dels *Premios trimestres*, els primers premis (60 rals), el de *Flores copia de estampa* a Juan Pons Subirà; *Flores de la estampa* a Juan Parés; *Dibujos para tejidos* a Fco. Javier Lluch; *Dibujos para estampados* a José Segura i Fco. Javier Lluch. Els segons premis de *Flores de la estampa* a Juan Romeu i Luis Depares; *Dibujos para tejidos* a Clemente Reixach i Francisco Pelegrí; *Dibujos para estampados* a José Segura; *Flores del natural* a Juan Parés i Narciso Godàs; *Dibujos para bordados* a Augusto Tell. Els tercers premis (30 rals) de *Dibujos para estampados* a Francisco Javier Lluch; *Flores de la estampa* a Antonio Peix; *Dibujos para bordados* a Augusto Tell; *Flores del natural* a José Segura i Juan Pons Subirà; *Dibujos para tejidos* a Federico Soler. Entre els Premis d'Honor, entre els cinc primers premis dos de *Flores de la estampa* a Ignacio Valls i Juan Romeu; entre els cinc segons, dos de *Flores de la estampa* a Ramon Castañé i Fco. Javier Casanovas. Entre els cinc tercers, un de *Flores de la estampa* a Ignacio Andreu. En aquest document consten també els premis d'estampa per passar d'una classe a l'altra (encara el 1845!). Això fa que poguem saber el nom dels alumnes que passen de la classes de *Flores de perfil* a la de *Sombra*, o de la classe de *Principios en dibujos aplicables a tejidos bordados y estampados*, en què apareixen, naturalment, molts dels premiats.

1847

Distribución efectuada por la Junta de Comercio de Cataluña a los alumnos de su Escuela gratuita de Nobles Artes de los premios anuales y trimestres del año académico concluido en mayo de 1847. Encara hi ha uns últims premis del maig del 1847 abans del canvi organitzatiu i estructural de l'Escola que resten recollits en aquest document.